

MATERIÁLNY VERZUS FORMÁLNY PRÁVNÝ ŠTÁT: MÝTY A KONTROVERZIE¹

Mgr. Olexij M. Meteňkanyč, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Katedra teórie práva a filozofie práva
olexij.metenkanyc@flaw.uniba.sk

Materiálny verzus formálny právny štát – mýty a kontroverzie

Cieľom predkladaného článku je analýza dvoch dominantných konceptov v chápaní demokratického a právneho štátu – materiálneho a formálneho. Doktrína materiálneho právneho štátu je dnes zaužívaný argumentačný nástroj Ústavného súdu SR, pričom v tomto nasledoval rozhodovacia činnosť českého ústavného súdu (predovšetkým nadviazal na známy nález Pl. ÚS 19/93). Naproti tomu formálny právny štát je často chápaný ako koncept, ktorý favorizuje princíp legality v úzkom význame „bezhodnotového“ pozitívneho práva (napríklad nález slovenského ústavného súdu, PL. ÚS 17/2008). No je tomu skutočne tak? Nie sú to len isté formy „mýtov“, ktoré neprávom zaznievajú na adresu konceptu formálneho právneho štátu? Zároveň sa v príspevku poverujeme aj otázke, ktorý z uvedených konceptov je z nášho pohľadu náchylnejší na zneužitie, a to aj na historickom príklade nacistického práva, ohľadom ktorého taktiež existujú viaceré mýty a kontroverzie. Pozornosť bude venovaná aj materiálnoprávnomu mysleniu stelesnenému v Radbruchovej formule a jej kritickému zhodnoteniu.

Material versus formal concept of rule of law – myths and controversies

The aim of this paper is to analyse the two dominant concepts in understanding the democratic rule of law – material and formal. The doctrine of the material rule of law is a commonly used argumentative

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0166.

tool of the Constitutional Court of the Slovak Republic, followed by the decision-making activity of the Czech Constitutional Court (the well-known judgment Pl. ÚS 19/93). On the other hand, the formal concept of rule of law is often understood as a concept that favours the principle of legality in the narrow sense of “meaningless” positive law (see judgment of Constitutional Court of the Slovak Republic, PL. ÚS 17/2008). However, is that really so? Are they not just certain forms of “myths” that are incorrectly attributed to the notion of a formal concept of rule of law? At the same time, in the paper we deal with the question of which of the mentioned concepts is from our point of view more prone to abuse. This issue will be analysed also on the historical example of Nazi law, about which there are several myths and controversies. Attention will also be paid to the material-law thinking embodied in the Radbruch formula and its critical evaluation.

Concetto materiale vs formale dello stato di diritto – miti e controversie

Lo scopo di questo articolo è analizzare i due concetti dominanti nella comprensione dello stato di diritto democratico: concetto materiale e formale. La dottrina dello stato di diritto materiale è uno strumento argomentativo di uso comune della Corte costituzionale della Repubblica Slovacca, seguito dall’attività decisionale della Corte costituzionale Ceca (la nota sentenza Pl. ÚS 19/93). D’altra parte, il concetto formale di stato di diritto è spesso inteso come un concetto che favorisce il principio di legalità in senso stretto di diritto positivo “senza valori” (ad esempio sentenza della Corte costituzionale della Repubblica Slovacca, PL. ÚS 17/2008). Tuttavia, è davvero così? Non sono solo certe forme di “miti” che vengono erroneamente attribuite alla nozione di uno Stato di diritto formale? Allo stesso tempo, nell’articolo affrontiamo la questione di quale dei concetti citati sia dal nostro punto di vista più soggetto ad abusi. Questo tema sarà analizzato anche sull’esempio storico del diritto nazista, sul quale esistono diversi miti e controversie. Verrà prestata attenzione anche al pensiero di diritto materiale contenuto nella formula di Radbruch e alla sua valutazione critica.

Kľúčové slová: Materiálny právny štát, formálny právny štát, rozhodovacia činnosť ústavných súdov, nacistické právo, Radbruch

Keywords: Material concept of rule of law, formal concept of rule of law, decision-making of constitutional courts, Nazi law, Radbruch

Parole chiave: Concetto materiale di stato di diritto, concetto formale di stato di diritto, decisione delle corti costituzionali, legge nazista, Radbruch

Úvodné slovo

Za ostatný rok sme boli svedkami mnohých obmedzovaní základných ľudských práv a slobôd v dôsledku „koronakrízy“, pričom o mnohých sme si predtým nemysleli, že vôbec môžu nastať. Uvedené preukazuje skutočnosť, že právo musí byť pripravené a vedieť sa vysporiadať aj s takýmito neočakávanými krízovými situáciami. Dnes však pozorujeme skutočnosť, že nie vždy sú právne nástroje a núkané riešenia použité primerane a zmysluplne, ba niekedy sa zamýšľame aj nad ich legalitou a legitimitou ako takou. Krízové situácie často volajú po núdzových riešeniach, no aj keď ich používame, nemali by sme sa dopustiť toho, že za účelom prekonania „koronakrízy“ sme postupne pristúpili k rozbíjaniu koncepcie právneho štátu.

Na základe uvedených úvah sme sa preto rozhodli zamerať predkladaný článok na analýzu dvoch dominantných konceptov právneho štátu – materiálneho a formálneho. Doktrína materiálneho právneho štátu je dnes zaužívaný argumentačný nástroj Ústavného súdu SR, pričom v tomto nasledoval rozhodovacia činnosť českého ústavného súdu (predovšetkým nadviazal na známy nález Pl. ÚS 19/93). Naproti tomu formálny právny štát je často chápaný ako koncept, ktorý favorizuje princíp legality v úzkom význame „bezhodnotového“ pozitívneho práva (napríklad nález slovenského ústavného súdu, PL. ÚS 17/2008). No je tomu skutočne tak? Nie sú to len isté formy „mýtov“, ktoré neprávom zaznievajú na adresu konceptu formálneho právneho štátu? Súčasne, ktorý z daných konceptov je menej náchylný k tomu, aby bol zneužitý, predovšetkým v čase (korona)krízy? Samozrejme, akákoľvek ľudská, resp. teoretická koncepcia či teória je zneužitelná, no ktorá z daných dvoch má z nášho pohľadu lepšie predpoklady sa brániť?

Spočiatku sa zameriame na vymedzenie prevažujúcich charakteristík oboch konceptov, s akcentom na skutočnosť, kam siahajú „korene“ konceptu materiálneho právneho štátu, ktorý sa stal zásadnou argumentačnou bázou slovenského ústavného súdu (1. kapitola). Následne sa povenujeme viacerým existujúcim mýtom a kontroverziám ohľadom konceptu formálneho právneho štátu, a to aj na historickom príklade nacistického práva, ohľadom ktorého taktiež existujú viaceré sporné tvrdenia a dezinterpretácie (2. kapitola). Naše snaženie zavříme otázkou, či je nutné konfrontovať oba koncepty v našom právnom myslení, resp. ako je z nášho pohľadu potrebné chápať vzťah medzi oboma doktrínami, pričom uvedené uskutočňujeme aj na základe analýzy vybraného kontroverzného rozhodnutia Ústavného súdu SR (PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30. 01. 2019 – 3. kapitola).

1. „Korene“ konceptu materiálneho právneho štátu v našich podmienkach

Ak by sme chceli nájsť prvotné „korene“ konceptu materiálneho právneho štátu v našom okolitom priestore, ktoré mali relevanciu a vplyv i na slovenské právne prostredie, museli by sme sa vrátiť o pár desiatok rokov dozadu, keď vznikali samostatné republiky – Česká i Slovenská. Teda už tesne po rozpade Československého štátu museli najvyššie súdne authority čeliť mnohým problematickým otázkam a dôsledkom minulého režimu. Z tohto pohľadu je prelomové dnes už známe rozhodnutie českého ústavného súdu ešte z konca roku 1993 (Pl. ÚS 19/93 zo dňa 21. 12. 1993). Symbolicky ide o prípad, ktorý súvisel s predchádzajúcim „komunistickým“ režimom, keďže skupina 41 poslancov českého parlamentu podala návrh, aby Ústavný súd ČR zrušil zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti nemu, keďže mali za to, že je protiústavný a v rozpore s viacerými základnými právami a slobodami. Ústavný súd predmetný návrh zamietol, keďže nenašlo údajný nesúlad medzi napadanými ustanoveniami zákona č. 198/1993 Sb. a samotnou Ústavou Českej republiky.

V rámci svojho odôvodnenia český ústavný súd sa venoval viacerým otázkam, ale pre nás zásadnou je práve časť „A“ daného rozhodnutia, keďže v nej sa nachádzajú časti, ktoré neskôr slúžili ako základ pre doktrínu tzv. materiálneho právneho štátu.² V rámci neho český ústavný súd kladie vybrané definíčné znaky nielen materiálneho právneho štátu, ale aj toho formálneho, voči ktorému sa snaží vymedziť. Pre lepšiu prehľadnosť a precíznosť prenechajme momentálne priestor samotnému súdu, pričom si dovoľujeme zacitovať väčšiu pasáž odôvodnenia daného rozhodnutia, keďže má zásadný význam pre nami vytýčenú problematiku:

*„Jak známo, proces vzniku moderního ústavního státu ve střední Evropě se dovršil teprve po první světové válce. Přitom, již dříve dosáhlo pozoruhodných výsledků právně-pozitivistické zpracování procesních pravidel a záruk, posilujících právní jistotu občanů a stabilitu práva. **Právně-pozitivistická tradice, jež se přenesla i do poválečných ústav (včetně naší ústavy z roku 1920), odhalila však v pozdějším vývoji vícekrát své slabiny. Ústavy konstruované na těchto základech jsou hodnotově neutrální: tvoří institucionální a procesní rámec, naplni-***

² Porovnaj s KÁČER, M.: Pluralita legalít: medzi formálnym a materiálnym právnym štátom. In: BĀRĀNY, E. a kol. (ed.): *Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...* Bratislava: Slovak Academic Press, 2019, s. 75.

telný veľmi odlišným politickým obsahom, pretože kritériom ústavnosti sa stáva dodrženie kompetenčného a procesného rámca ústavných inštitúcií a postupů, tuzíž kritérií formálně-rationální povahy. V důsledku toho bylo v Německu **akceptováno nacionálně-socialistické panství jako legální**, přestože vyhlodalo obsah a posléze zničilo samu podstatu Výmarské demokracie. (...) Princip „zákon je zákon“ se projevil proti bezpráví ve formě zákona jako bezmocný. (...)

Naše nová ústava **není založena na hodnotově neutralitě**, není jen pouhým vymezením inštitúcií a procesů, ale včleňuje do svého textu i určité regulativní ideje, vyjadřující základní **nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti**. Česká ústava akceptuje a respektuje princip legality jako součást celkové koncepce právního státu, neváže však **pozitivní právo jen na formální legalitu**, ale výklad a použití právních norem podřizuje jejich **obsahově-materiálnímu smyslu**, podmiňuje právo respektováním základních konstitutivních hodnot demokratické společnosti a těmito hodnotami také užití právních norem měří. To znamená i při kontinuitě se „starým právem“ hodnotovou diskontinuitu se „starým režimem“.

Toto pojetí ústavního státu **odmítá formálně-rationální legitimitu režimu a formální právní stát**. (...). **Východiskem naší ústavy je materiálně-rationální pojetí legitimacy a právního státu.**³

Na základe citovanej pasáže môžeme pomerne jednoducho vyčítať základné charakteristické črty doktríny materiálneho právneho štátu. Medzi najzásadnejšie znaky daného konceptu možno uviesť:

- princíp „zákon je zákon“ sa prejavil ako nedostatočný a nemohúci proti bezprávíu v podobe zákona (tzv. nezákonné právo);
- odmietnutie hodnotovo-neutrálnej bázy Ústavy Českej republiky, samotná ústava nie je čírym vymedzením inštitúcií a procesov;
- naopak, jej obsahom sú aj tzv. regulatívne idey (inak povedané právne princípy), ktoré vyjadrujú základné nedotknuteľné hodnoty demokratickej spoločnosti;
- nemožnosť viazania sa čisto len na princíp legality, samotná interpretácia a aplikácia právnych noriem sa má podriaďovať aj ich obsahovo-materiálnemu zmyslu;
- predmetná aplikácia právnych noriem (a celkovo práva) sa podmieňuje rešpektováním základných konštitutívnych hodnôt demokratickej spoločnosti a týmito hodnotami taktiež používanie právnych noriem (a práva) pomeriava;

³ Nález Ústavného súdu ČR, Pl. ÚS 19/93 zo dňa 21. 12. 1993, bod A odôvodnenia.

- *summa summarum* východiskom Ústavy Českej republiky nie je formálno-racionálna legitimita režimu, ale naopak to materiálno-racionálne poňatie legitimacy; a teda český ústavný súd odmieta formálny právny štát a hlási sa k tomu materiálnemu.

Predmetný nález českého ústavného súdu mal zásadný vplyv na následnú rozhodovaciu činnosť nielen súdov v Českej republike, ale aj na Slovensku. Rozhodovacia činnosť aj slovenského ústavného súdu v tomto smere už tradične „prevzala“ túto formu argumentácie a uvedené môžeme pozorovať v sérii viacerých rozhodnutí slovenského ústavného súdu.⁴ Evidentne to možno badať napríklad v náleze Ústavného súdu Slovenskej republiky z roku 2009, v ktorom náš ústavný súd uviedol, že „**Koncepcia materiálneho právneho štátu zahŕňa zároveň požiadavku na obsahovú a hodnotovú kvalitu právnej normy, ktorá má zaistiť primeranosť použitého právneho prostriedku implementovaného vo zvolenej legislatívnej regulácii, vo vzťahu k legitímnemu cieľu sledovanému zákonodarcom (zákonodarcom deklarovanému účelu právnej regulácie) a súlad zvoleného legislatívneho opatrenia s ústavnými princípmi a demokratickými hodnotami vytvárajúcimi koncept materiálneho právneho štátu (...)** Materiálny právny štát sa nezakladá na zdanlivom dodržiavaní práva či na formálnom rešpektovaní jeho obsahu spôsobom, ktorý predstiera súlad právne významných skutočností s právnym poriadkom. Podstata materiálneho právneho štátu spočíva v uvádzaní platného práva do súladu so základnými hodnotami demokraticky usporiadanej spoločnosti a následne v dôslednom uplatňovaní platného práva bez výnimiek založených na účelových dôvodoch.“⁵

Na základe uvedeného je očividné, že oba ústavné súdy sa stavajú negatívne k formálnemu právnemu štátu, pretože tomuto konceptu má hlavne absentovať hodnotové ukotvenie. Predmetné hodnotové ukotvenie by malo zohľadňovať predovšetkým kategóriu ľudskej dôs-

⁴ K tomu pozri napríklad nález Ústavného súdu SR, spis. zn.: I. ÚS 17/99 zo dňa 22. 09. 1999; nález Ústavného súdu SR, spis. zn.: PL. ÚS 17/08 zo dňa 20. 05. 2009; nález Ústavného súdu SR, spis. zn.: PL. ÚS 29/05 zo dňa 03. 09. 2008; nález Ústavného súdu SR, spis. zn.: PL. ÚS 24/2014 zo dňa 28. 10. 2014; či nález Ústavného súdu SR, spis. zn.: PL. ÚS 7/2017 zo dňa 31. 05. 2017.

⁵ Nález Ústavného súdu SR, PL. ÚS 17/2008 z 20. mája 2009, s. 80. V samotnom rozhodnutí zaznieva aj nasledovná argumentácia: „*Materiálny právny štát sa zásadne odlišuje od formálneho právneho štátu, ktorý favorizuje princíp legality v úzkom význame „bez hodnotového“ pozitívneho práva. Podstatou materiálneho štátu je vnášať do systému pozitívneho práva a formálnej legality aj základné princípy a hodnoty, na ktorých je založená demokratická spoločnosť (...)* Pregnantne a permanentne to zdôrazňuje napríklad aj Ústavný súd Českej republiky tiež od samého začiatku svojej rozhodovacej činnosti.“

tojnosti, čo však údajne nečiní.⁶ Implicitne môžeme vnímať v rámci argumentácie súdov akcent potreby pridržať sa Kantovej tretej formulácie kategorického imperatívu, teda formulácie ľudskej dôstojnosti ako nutnosti chápania každého človeka ako cieľa samého o sebe, nikdy nie len ako prostriedok, tzn. že žiadna rozumná bytosť nemá byť prostriedkom na dosahovanie vlastných záujmov, ale cieľom mravného konania.⁷ Človek je subjektom, ktorý má vlastnú predstavu o dobrom živote a schopnosť túto predstavu autonómne naplňať, ak mu štát garantuje alebo poskytuje dostatok príležitostí. Z tohto dôvodu nemôže byť vnímaný ako objekt, vec, s ktorou môže štát ľubovoľne manipulovať. Predmetné chápanie človeka ako objektu bolo typické pre totalitné, resp. policajné štáty (extrémne prípady nech sú koncentračné tábory či gulagy).

Na základe doteraz skúmaných skutočností by sme mohli prezentovať nasledovné východiskové predpokladané znaky formálneho právneho štátu, ktoré sú mu prisudzované (predovšetkým na základe spomínaného nálezu českého ústavného súdu), a to:

- i formálny právny štát vychádza z právopozitivistickej tradície;
- ii primát princípu legality („zákon je zákon“), a to bez ohľadu na určité obsahovo-materiálne náležitosti práva;
- iii hodnotová neutrálnosť a jeho formálno-rationálna povaha, t.j. základom je inštitucionálny a procesný rámec, ktorý môže byť naplnený rôznorodým politickým obsahom (aj tým totalitným), pretože kritériom ústavnosti sa stáva práve dodržiavanie kompetenčného a procesného rámca ústavných inštitúcií a postupov. Inak povedané: formálny právny štát sa sústreďuje výlučne na súlad postupu moci s vopred ustanovenými pravidlami a nijako neprihliada na ich obsah (je jedno, či pravidlá, ktoré štátne orgány uplatňujú, zodpovedajú nejakým materiálnym kritériám, dôležité je práve a len to, či sa tieto pravidlá uplatňujú predpísaným spôsobom).

V zásade sa predmetné charakteristické znaky premietli aj do veľkého množstva súdnych rozhodnutí (vrátane tej nedávnej rozhodovacej

⁶ Viac v PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 74.

⁷ Porovnaj s KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Kalligram, Bratislava 2004, s. 56-69. Pre bližšie náboženské, filozofické a etické zdôvodnenia ľudskej dôstojnosti pozri viac v BATKA, E.: *Ľudská dôstojnosť ako cieľ právnej etiky*. In: SZAKÁCS, A., HLINKA, T. (eds.): *Bratislavské právnické fórum 2020. Právnické profesie v paradigmách. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou v dňoch 6. – 7. februára 2020*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2020, s. 6-15. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/BPF/2020/ZBORNI_K_TEORKA_2020_-_final_ocislovane.pdf. [cit. 2021-05-02].

činnosti súdov)⁸ či odbornej literatúry.⁹ Avšak v ďalšej časti tejto práce sa naša pozornosť zameria práve na vyššie uvedené charakteristické črty, keďže máme za to, že mnoho z ich aspektov je často minimálne skreslených v súčasnom filozoficko-právnom diskurze a existujú okolo nich viaceré nepresnosti až mýty. Zarámcujeme to nasledovnými otázkami: skutočne môžeme chápať formálny právny štát ako ten, ktorý favorizuje princíp legality v úzkom význame „bezhodnotového“ pozitívneho práva? Skutočne opomína vnášať do systému pozitívneho práva a formálnej legality základné princípy a hodnoty, na ktorých je založená demokratická spoločnosť?

2. Vybrané mýty o koncepte formálneho právneho štátu

2.1 „Zákon je zákon“

Ak by sme sa len na moment vrátili k vyššie spomínanému nálezu českého ústavného súdu, tak po prečítaní odcitovanej časti čitateľ trocha znalý právnej filozofie 20. storočia si hneď vybaví jednu osobnosť, ktorá v podobnom duchu argumentovala voči totalitnému režimu, aj keď iného druhu. Nešlo o komunistický režim, ale o ten nacistický, a spomínanou významnou persónou je Gustav Radbruch, dnes už veľkán právnej filozofie najmä druhej polovice minulého storočia. Viaceré časti daného rozhodnutia sa priam nápadne podobajú na jeho známe dielko *Päť minút právnej filozofie* (1945), pričom predovšetkým znenie tzv. Prvej minúty je veľmi dôležité z pohľadu podobnosti s myšlienkami uvedenými v predmetnom rozhodnutí českého ústavného súdu. „*Pre vojaka platí, že rozkaz je rozkaz. **Zákon je zákon**, hovorí právnik. Zatiaľ čo však pre vojaka povinnosť a právo na poslušnosť zanikajú, ak vie, že rozkaz smeruje k zločinu alebo k priestupku, právnik od čias, keď pred asi sto rokmi vymreli poslední stúpení prirodzeného práva, nepozná nijaké podobné výnimky z platnosti zákona a z poslušnosti tých, ktorí sú podriadení zákonu. Zákon platí a zákonom je vtedy, ak má v obvyklých prípadoch moc na to, aby sa presadil. Takéto chápanie zákona a jeho platnosti (nazývame ho **pozitivistickým učením**) spôso-*

⁸ Nález Ústavného súdu SR, PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30. 01. 2019, bod 52 a nasl.

⁹ Porovnaj s DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 212-213.

bilo bezbrannost' ľudu voči niekedy svojvoľným, strašným, zločinným zákonom.“¹⁰

Ak si čitateľ na tomto mieste porovná obe citované pasáže, je zrejmé, že je medzi nimi súvis a český ústavný súd sa v mnohom inšpiroval práve Radbruchovým opisom nacistického práva a jeho kritikou voči danému totalitnému režimu. Radbruch totiž obviňoval zo zločinov, ktoré spáchali nacistickí pohlavári počas svojej krutovlády, predovšetkým právny pozitivismus so svojim esenciálnym princípom „*zákon je zákon*“. Ten mal nechať bezbrannú nemeckú právnu profesiu napospas svojvoľným a zločinným zákonom nacistického režimu. Radbruch síce priznáva, že akýkoľvek zákon je vždy lepší než žiaden zákon (a vystavenie sa anarchii), keďže každý zákon vytvára aspoň istú formu právnej istoty, avšak tá nie je jediná hodnota, o ktorú má právo aspirovať, ba dokonca nie je ani tá rozhodujúca.¹¹

Okrem hodnoty právnej istoty je potrebné uznávať aj hodnotu všeobecného prospechu (celkovo pre ľud) a hodnotu spravodlivosti. Samotné poradie hodnôt je nasledovné: najvyššie je hodnota spravodlivosti, v strede je právna istota a na koniec prichádza hodnota všeobecného prospechu.¹² Spôsob ich uplatnenia sa premietol do azda najdiskutovanejšej a najplyvnejšej tézy minulého storočia,¹³ tzv. Radbruchovej formuly. Zjednodušene môžeme uviesť, že jej hlavná myšlienka spočíva v tom, že je nutné rešpektovať aj taký zákon, ktorý je nespravodlivý či neprospešný, ibaže by intenzita jeho nespravodlivosti dosiahla neznesiteľnú mieru. V danom prípade musí ustúpiť vyššie položennej hodnote – spravodlivosti.¹⁴

Na tomto mieste nie je potrebné venovať prílišnú pozornosť analýze samotnej Radbruchovej formuly,¹⁵ náš záujem bude smerovať voči

¹⁰ RADBRUCH, G.: *Pät' minút právnej filozofie*. Cit. podľa CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A.: *Antológia k dejinám právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 345.

¹¹ RADBRUCH, G.: *Zákonné neprávo a nadzákonné právo*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 129.

¹² Tamže, s. 129-130.

¹³ Porovnaj s HANUŠ, L.: *Gustav Radbruch – O napětí mezi účely práva a hledání míry věci*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 41.

¹⁴ Celé znenie formuly je nasledovné: „*Konflikt medzi spravodlivosťou a právnou istotou je možné riešiť len tak, že pozitívne právo, zabezpečené predpismi a mocou, má prednosť i vtedy, keď je obsahovo nespravodlivé a neúčelné, s výnimkou prípadu, keď rozpor medzi pozitívnym zákonom a spravodlivosťou dosiahne tak neznesiteľnú mieru, že zákon ako „nepatričné právo“ (unrichtiges Recht) musí spravodlivosti ustúpiť.*“ RADBRUCH, G.: *Zákonné neprávo a nadzákonné právo*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2013, s. 130.

¹⁵ Uvedené už bolo dostatočne dobre spracované v iných dielach, odporúčame napríklad: HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 21-24; HANUŠ, L.: *Gustav Radbruch – O napětí mezi účely práva a hledání míry věci*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí*

samotnému tvrdeniu Radbrucha, že to bol práve právny pozitivismus, ktorý výrazne napomohol nacistom v páchaní ich zločinov. Naozaj môžeme tvrdiť, že Tretia ríša bola formálnym právnym štátom, kde prevládal princíp „zákon je zákon“, ktorý nechal nemeckú právnu profesiu bezradnú napospas svojvoľným a zločinným zákonom?

Ak by sme sa zamerali bližšie na povahu nacistického práva, jednu vec by sme zistili okamžite. V žiadnom prípade nie je možné hovoriť o prevažujúcom formálnoprávnom myslení popredných nacistických juristov (vrátane teoretikov i praktikov). Naopak, Viktor Knapp poukazuje na skutočnosť, že nacistický režim potreboval byť menej formálny, menej striktný, keďže daným postojom by sa znemožňoval vplyv politiky či nastickej ideológie do samotnej právnej praxe, keďže právny poriadok je „retardačný“ element v spoločnosti.¹⁶ Nemeckej právnej scéne v medzivojnovom období skutočne dominovali právní pozitivistí (vrátane aj samotného Radbrucha, ktorý bol v tom čase aj dvakrát ministrom spravodlivosti),¹⁷ avšak ich názory prekážali nacistickým pohľadárom. Striktný, resp. dogmatický výklad práva, majúci základ na zákonnom znení, bol vyložená príťaž, nepríjemný kameň na krku, ktorý spomaľoval rozvoj režimu.¹⁸ Zároveň nacistický režim musel sčasti fungovať s právnym systémom, ktorý bol skrz-naskrz pretkaný liberálnymi myšlienkami, ktoré sa dostali do právneho systému Weimarskej republiky počas jej „zlatého“ obdobia. Tieto myšlienky síce režim v niektorých prípadoch vedel zneužiť vo svoj prospech, ale keďže nemohol celý právny systém zmeniť v zmysle nastickej ideológie (o čo ani nemal záujem), musel na to inak. Operovať s existujúcim právnym stavom,

mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 17-61; SOBEK, T.: Radbruchův mýtus a Benthamova formule. In: *Právník*, 2011, roč. 150, č. 2, s. 128-165; PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 74-78, 200-201; či FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, s. 38-42.

¹⁶ Našu právno-filozofickú analýzu práva Tretej ríše budeme opierať predovšetkým o významné dielo z československého prostredia, ktoré vzniklo tesne po druhej svetovej vojne (1947) a ktoré by podľa našej mienky malo tvoriť „povinnú jazdu“ pre každého, kto by sa chcel venovať problematike povahy nacistického práva. Tým dielom je *Problém nastickej právnej filozofie* od Viktora Knappa. Knapp predkladá dôkladnú, jasnú a miestami až satirickú analýzu základov právnej filozofie nastickeho práva (prevažne z logicko-systematickeho pohľadu). Nerieši podrobne pozitívoprávne či historické súvislosti nastickeho práva, zameriava sa na jeho právno-filozofické skúmanie, tzn. zameriava sa na filozofickú podstatu samotného nastickeho práva a o aké ideové východiská sa opiera. Samozrejme, tomuto dielu (či aj jeho autorovi) by sa dalo vyčítať pár nedostatkov, avšak zásadným z nášho pohľadu je predovšetkým z toho dôvodu, že zachytáva vierohodne „ducha“ danej doby a pracuje s primárnymi prameňmi najznámejších nastickeho právnych teoretikov či praktikov.

¹⁷ Porovnaj s HANUŠ, L.: Gustav Radbruch – O napětí mezi účely práva a hledání míry věcí. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 20 a nasl.

¹⁸ KNAPP, V.: *Problém nastickej právni filozofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 25.

ale s odlišnou interpretáciou právnych noriem. Teda zmena z formálno-právneho myslenia na to materiálnoprávne.

Z tohto dôvodu bolo potrebné formálnoprávne myslenie (typické pre pozitivistov) nahradiť niečím novým, čo by odpovedalo potrebám novonastoleného režimu. Tu na scénu prichádza „oprášený“ a značne pozmenený koncept tzv. *Duchu národa* (Volksgeist), s ktorým operoval o pár desaťročí skôr Savigny.¹⁹ S ním prichádza i súvisiaci dualizmus vrodeneho a daného práva, mystického poznania práva a mnohé ďalšie črty, ktoré vyúsťovali do jediného sociologického účelu, a to „*vykoreniť právnu istotu a formálny právny poriadok a nastoliť namiesto toho úplnú svojvôľu nových vládcov, ktorí sa môžu proti právnemu poriadku kedykoľvek odvolať na všemocný Volksgeist a na svoje mystické vnútro, v ktorom je možné spoznať jediné autentické právo.*“²⁰ Tretia ríša nemohla byť v žiadnom prípade neutrálnym štátom, naopak svoju povahu nijak neskrývala a malo ísť o štát vodcovský a bojovný. Už od nástupu nacizmu k moci jeho hlavní predstavitelia neuznávali zásadnú individuálnu slobodu svojich občanov, ako aj neuznávali slobodu prejavu či dokonca sa snažili zasahovať prostredníctvom ideológie a teroru i do slobody myslenia. Režim sa nesnažil len o ovládnutie verejného života svojich občanov, ale i tých súkromných.²¹ Uvedené je len dôsledok samotnej nacistickej ideológie, ktorá hlása potrebu podrobenia sa národu, byť s ním duševne spriaznený a zviazaný cez krv a pôdu (Blut und Boden). Knapp práve mýtus o krvi a pôde chápe ako základ nacistickej právnej filozofie, na ktorú sa dá všetko redukovať.²²

Nacistické právo sa teda opieralo o právo vrodené (ideálne) a právo dané (faktické). Prvý druh práva nie je nejaké nemenné, prirodzené, už samým rozumom poznateľné právo (tzn. klasický právny naturalizmus), ide však o právo opierajúce sa o všeobecné presvedčenie ľudu o správnosti, ktoré tkvie v jeho duchu či dokonca v duchu rasy (preto sa s ním spájajú známe nemecké pojmy typu *Volksgeist*, *Volksseele*, *Rassenseele* a pod.).²³ Pre spoznávanie vrodeneho práva je potrebný *právny cit* ako prameň všetkého práva,²⁴ pričom medzi právom a mravnosťou existuje

¹⁹ K pôvodnému konceptu Savignyho pozri viac v METEŇKANYČ, O.M.: Historickoprávna škola a kontinentálny právny pozitivismus. In: CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A. – METEŇKANYČ, O.M.: *Dejiny právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 100-115.

²⁰ KNAPP, V.: *Problém nacistické právni filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 26.

²¹ Uvedené skvelo rozanalyzovala H. Arendtová dnes už vo svojej známej 13. kapitole diela *Pôvod totalitarizmu*. Porovnaj viac s ARENDTOVÁ, H.: *Pôvod totalitarizmu*. Bratislava: Premedia, 2018, s. 270-291.

²² KNAPP, V.: *Problém nacistické právni filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 35.

²³ Tamže, s. 68.

²⁴ Opäť súvislosť so Savignym.

nevyhnutne úzke prepojenie, až dokonca splývajú a nemalo by sa jednať o oddelené fenomény.²⁵ Najlepšie vlastnosti na poznanie vrodeneho práva má predovšetkým vodca, keďže v jeho vnútri/duši sa stelesňuje samotný Volksgeist. Z tohto dôvodu je predstaviteľom národa, ako aj nositeľom politickej a právnej vôle ľudu.²⁶

Dané (faktické) právo sú väčšinou zákony a iné právne normy prijaté v podzákonných právnych predpisoch, prípadne aj individuálne právne akty orgánov aplikácie práva.²⁷ Samozrejme, môžu nastať chvíle, keď prijaté zákony odporujú vrodenej právu (tzn. právnomu presvedčeniu ľudu o správnosti). V takýchto prípadoch má vrodene (autentické) právo zakaždým prednosť, a to dokonca aj v tých prípadoch, keď je v evidentnom rozpore s prijatým a účinným zákonom (tzn. daným právom). „*Tak národné právne presvedčenie, súc pravým právom, môže dokonca zbaviť účinnosti platné zákony, ak mu odporujú.*“²⁸ Základným princípom nacistického práva je teda absolútna nadradenosť všeobecného právneho presvedčenia ľudu (nech už je to čokoľvek), ktoré stojí na vrchole štruktúry právneho poriadku. Ukážkovo to zhrnul Hans Frank svojím výrokom: „*Právo je to, čo prospieva nemeckému národu.*“²⁹

Avšak trochu si odkryme, o čo vlastne išlo. Podriadenie daného práva (teda celého právneho poriadku) mystickému vrodenej právu (opie-

²⁵ Pripomeňme si, že klasický právny pozitivizmus (predovšetkým v podaní klasických nemeckých právnych pozitivistov) sa opiera predovšetkým o tézu oddelenosti, t. j. nutného oddelenia práva a morálky. Naopak, sú to práve rôznorodé právnonaturalistické tendencie, ktoré sú postavené na téze spojenia, tzn. myšlienky, že je nevyhnutný vzťah medzi právom a morálkou. Inak povedané zástancovia naturalistických teórií tvrdia, že musí existovať nutné pojmové spojenie medzi právnou platnosťou a morálnou správnosťou, pričom toto spojenie musí platiť pre všetky možné právne systémy. Viac v SOBEK, T.: *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 17-18. Pri nacistickom ponímaní práva je evidentná taktiež téza spojenia, t. j. nutné prepojenie práva a mravnosti, pričom dané prepojenie má aj dôležitý politický význam. Vládnuca vrstva totiž získava mocný nástroj na dosahovanie svojich účelov v spoločnosti. Tam, kde právo nie je zodpovedajúce týmto účelom, možno ho vyhlásiť za nemravné a odchýliť sa od neho. Porovnaj s KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 70-71.

²⁶ Tamže, s. 106. Pamätajte na to, že nacistický štát nie je založený na väčšinovom princípe rozhodovania, naopak má byť vedený menšinou najlepších, pričom v čele tejto skupiny má byť hrdina (rek), ktorý je najlepší z najlepších. Dôsledkom toho je skutočnosť, že väčšina dôležitých funkcií v štáte je založená na monokratickom princípe, nie väčšinovom, resp. kolegiálnom. A najvyšší vodca je dokonca predstaviteľom národa a zároveň nositeľom celej politickej a právnej vôle ľudu. „*Politická vôľa vraj nemôže byť nikdy vyjadrená mnohohlavým parlamentom, ale len vodcom, ktorý je úplne nezávislý, ale je viazaný bytostnými zákonmi (Wesengesetze) národa.*“ Tamže, s. 124.

²⁷ Porovnaj s HILDEBRANDT, H.: *Rechtsfindung im neuen deutschen Staate*. Berlín: De Gruyter, 1935, s. 41.

²⁸ MANDL, V.: *Právní soustava nemecké říše*. Praha: Právnícké nakladatelství Linhart, 1939, s. 10.

²⁹ HILDEBRANDT, H.: *Rechtsfindung im neuen deutschen Staate*. Berlín: De Gruyter, 1935, s. 32.

rajúce sa o neurčité pojmy typu Volksgeist, Volksseele, Rassenseele, Volksempfinden a pod.) je len filozoficko-politickým trikom, ktorý má zaistiť pravý účel, t. j. úplné podriadenie právneho poriadku svojvôli vládnucej vrstve.³⁰ Nie je nič svetoborné uviesť, že právny poriadok je konzervatívny element spoločnosti, ktorý často bráni politickým „vyčíňaniam“. Aj z tohto dôvodu museli nacisti nájsť nejakú „okľuku“, ako sa vymaniť z týchto konzervatívnych okov. A tak i učinili pomocou svojej ideológie a zdôraznenia existencie dualizmu práva, pričom tým dosahujú to, že „*právny poriadok je ľubovoľne porušiteľný a pozmeniteľný politickou mocou, ktorá sa de facto skrýva pod romantickou chimérou Volksgeista.*“³¹

Takto komplexne chápaná povaha práva, ktorá je predovšetkým nerozmotateľné kľbko pojmovej miešanej práva, spravodlivosti a mravnosti má jeden základný sociologický účel – odstránenie záväznosti formálneho právneho poriadku.³²

S týmto súvisí aj tzv. „nachádzanie“ práva sudcami a inými praktizujúcimi právnikmi, pričom sa museli zohľadňovať aj pomerne kuriózne pramene práva danej doby (osobitne stojí za zmienku uviesť tzv. neformálny vodcov rozkaz³³). Otázka nachádzania práva vyplýva z dualizmu práva na vrozené a dané, pričom sudca v takto ponímanom právnom kontexte právo nikdy nevytvára, naopak vždy ho nachádza cez svoj právny cit. Samotné nachádzanie práva možno podľa Knappa rozdeliť do nasledovných fáz:

- objasnenie skutkovej podstaty a zhromaždenie relevantných faktických informácií (prvá fáza);
- v druhej fáze však sudca už sám hodnotí, nesnaží sa subsumovať skutkové okolnosti prípadu pod zákonné znenie nejakej právnej normy a už v tejto fáze rozhoduje prípad, a to predbežne, na základe vrozeného práva, ktoré „poslúchol“ zo svojho vnútra (sudca má naslúchať „*hlasu národného svedomia, zdravému národnému právnemu citu*“);
- v tretej fáze už vlastne len kontroluje, či sa vrozené právo (ktoré našiel v sebe) možno niekde nájsť v príslušnej právnej úprave

³⁰ KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 79.

³¹ Tamže.

³² Tamže, s. 76.

³³ Je zjavné, že existovali aj formálne vodcov rozkazy, ktoré boli v tomto smere smerodajné. Avšak popri tom existovali aj tzv. neformálne vodcov rozkazy, ktoré mali podľa viacerých nacistických právnych teoretikov prednosť aj pred daným písaným právom, ak odporovalo základným princípom nacistického práva. V nemeckom štáte neexistuje právo, ktoré by nebolo vodcom „*aspoň mlčky a dočasne trpené.*“ KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 60-61; 74-76, 101-106.

a ak áno, zdôvodní a oprie svoje rozhodnutie o predmetnú legislatívu.³⁴

Najsmutnejšie na tom je, že Knapp v tomto smere vychádzal z diel Rolanda Freislera, neslávne známeho justičného kata v Hitlerových službách, ktorý uvedený myšlienkový postup bližšie rozpracoval, aplikoval³⁵ a skutočne uvedené považoval za vedecky podloženú formu rozhodovania sudcov.³⁶ Mala to byť istá forma návodu, ako „správne“ postupovať pri rozhodovaní v ťažkých prípadoch a ako „nájst“ vrodené právo, ktoré nie vždy muselo byť v súlade s právom daným (teda zákonmi účinnými v tom čase).³⁷ „Podľa Freislera vykonáva teda nacistický sudca kontrolu zákona a použije ho len vtedy, ak ho považuje sám podľa svojho právneho citu za správny.“³⁸ Pre úplnosť informácie však dodajme, že sudcovia uvedený postup mohli uplatniť len voči právu, ktoré nebolo prijaté počas nacistického režimu (teda ide predovšetkým o právnu úpravu Weimarskej republiky prijatú v rokoch 1918-1933). Ak už ide o právny predpis Tretej ríše, tak sa sudca nemá vydávať do svojho vnútra pre „inšpiráciu“, to zaňho vykonal už vodca a jeho vôľa je nespochybniteľná, takže sudcovi neprislúcha skúmať vodcovce formálne (i neformálne) rozhodnutia.³⁹ Slovanmi Knappa „čertovo kopytko

³⁴ Porovnaj s KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 152-158.

³⁵ Len v období od augusta 1942 do februára 1945 vyhlásil Freisler 2600 rozsudkov smrti. Porovnaj s HOLLÄNDER, P.: Gustav Radbruch – Mezi kontinuitou a diskontinuitou, racionalitou a transcencií. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 11-12.

³⁶ Ide predovšetkým o články Freislera, ktoré publikoval v rokoch 1935-1939 v časopise *Deutsche Justiz*. Porovnaj s KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 153-154.

³⁷ Ako bolo naznačené, Freislera jeho „právny cit“ často navádzal tým smerom, aby odsudzoval obžalovaných na trest smrti. Na uvedené doplatili viacerí členovia odboju voči nacistickému Nemecku ako napr. odboj Biela ruža na čele so Sofiou Schollovou. Porovnaj napríklad s DUMBACH, A. – NEWBORN, J.: *Sophie Scholl and the White Roses*. Oxford: Oneworld Publications, 2007, s. 153 a nasl.

³⁸ KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 154.

³⁹ Uved'me si jeden známy prípad z roku 1932, keď sa uplatnilo takéto vodcovské rozhodnutie. V noci z 9. na 10. augusta 1932 v malej dedine Potempa vtrhli príslušníci SA jednotiek do domu svojho politického odporcu a pred zrakom jeho matky ho ubili k smrti. Na základe nariadenia o vraždách spáchaných z politických dôvodov boli páchatelia odsúdení k trestu smrti. Hitler následne zaslal vrahom nasledujúcu správu: „Drahí priatelia! Tvárou tvár tomuto hroznému krvavému rozsudku sa s vami cítim zviazaný vernosťou. Vaša sloboda je od tohto okamihu otázkou našej cti.“ Hitler neskôr (keď sa stal rišským kancelárom) uviedol, že tento rozsudok je v rozpore so „zdravým národným cítením“ a následne všetkým odsúdeným udelil amnestiu a boli prepustení dňa 23. 03. 1933. Pozri viac vo WEINKAUFF, H.: *Die deutsche Justiz und der Nationalsozialismus. Ein Überblick*. Stuttgart: Deutsche Ver.-Anst., 1968, s. 41 a nasl., cit. podľa TAUCHEN, J.: *Vývoj trestního soudnictví v Německu v letech 1933-1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, s. 33, poznámka pod čiarou č. 68.

tkvie v tom, že túto voľnosť má sudca len voči zákonu z doby prednacistickej. Neskoršími zákonmi je sudca veľmi silno viazaný.“⁴⁰

Skutočné dôsledky takto chápaného nachádzania práva zo strany sudcov je možné vidieť predovšetkým v trestnom práve. Práve tu je značná tendencia k odpútaniu sa od daného práva a zameranie sa na stanovenie skutkových podstat z prvotného prameňa práva, totiž právneho citu (vnútorného cítenia sudcu). Závažnosť trestného činu je posudzovaná z hľadiska spáchaného bezprávia voči národnému spoločenstvu. Čím viac sa škodí národnému spoločenstvu, tým závažnejší je trestný čin. Zároveň sa podľa tohto práva netrestá skutok (*Tat*), ale samotný páchatel' (*Täter*).⁴¹ Sudca teda neposudzuje skutok, ale rozhoduje o hodnote individua, a to s ohľadom na jeho užitočnosť národnému spoločenstvu. Trestnoprávna zodpovednosť je založená na tej objektívnej, pričom zavinenie páchatel'a nie je potrebné zohľadňovať. „*Ide totiž predovšetkým o objektívnu škodlivosť národnému spoločenstvu a každý čin, ktorý je takto škodlivý, je zavrnutiahodný a trestuhodný, bez toho aby bolo dôležité, či je vôľa páchatel'ova v zásade slobodná alebo determinovaná.*“⁴² Zároveň účelom trestu má byť odstránenie škodlivého individua z národného spoločenstva a výmera trestu by mala zodpovedať spravodlivej túžbe ľudu po odplate.⁴³ Zároveň aj s ohľadom na vrodené právo v nacistickom režime neboli dodržiavané klasické zásady *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* či zásada zákazu pravej retroaktivity.⁴⁴ V Tretej ríši bolo zásadnejšie pri aplikácii noriem trestného práva vrodené právo, než to dané (zákonné), teda právo, ktoré „*žije v krvi, ktoré vyvierá z Volksgeista.*“⁴⁵ A tak uvedené klasické zásady trestného práva boli nahradené zásadou *nullum crimen sine poena*.⁴⁶ Nadbytočnosť zákonného prvku je evidentná a dostávame sa do

⁴⁰ KNAPP, V.: *Problém nacistické právni filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 156.

⁴¹ BECHERT, R.: *Grundzüge der N.s. Rechtslehre*. Lipsko: Kohlhammer, 1941, s. 48.

⁴² Tamže.

⁴³ KNAPP, V.: *Problém nacistické právni filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 210.

⁴⁴ Pre viac k súčasnému chápaniu predmetných zásad pozri bližšie v MARKOVÁ, V.: Teoretické východiská základných zásad trestného práva hmotného a princíp primeranosti v trestnom práve hmotnom. In: STRÉMY, T. – TURAY, L. (eds.): *Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2020, s. 70-72; či prípadne aj MIHÁLIK, S.: Aplikatívny a interpretačný rámec základných zásad trestného práva hmotného s dôrazom na zásadu *ne bis in idem*. In: STRÉMY, T. – TURAY, L. (eds.): *Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2020, s. 83-89.

⁴⁵ KNAPP, V.: *Problém nacistické právni filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 211.

⁴⁶ Výstižne to popísal C. Schmitt, keď ešte v roku 1934 uviedol „*Dnes každý pociťuje, že veta „žiadny zločin bez trestu“ je vyššou a silnejšou právnou pravdou ako veta „žiadny trest bez zákona.“*“ SCHMITT, C.: *Der Weg des deutschen Juristen*. DJV, 1934, s. 693, cit. podľa TAUCHEN, J.: *Vývoj trestního soudnictví v Německu v letech 1933-1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, s. 38.

situácií, keď sa výslovne uznáva a pripúšťa potrestanie takého páchatel'a, ktorý si podľa „právneho citu“ zasluhuje trest, a to i vtedy, keď žiaden zákon neobsahuje skutkovú podstatu daného činu.

To nás vedie k záveru, že väčšina sudcov nacistického Nemecka vôbec nerozhodovala prísne formalisticky v duchu „zákon je zákon“. Naopak, pre nacistických právnikov bol typický neobmedzený výklad práva, ktorý umožňoval vykladať staré zákony podľa toho, čo vyhovovalo ideológii daného režimu. Práve ideologicky „presvedčení“ sudcovia (typu Roland Freisler) mohli oveľa lepšie realizovať politické ciele režimu než tí sudcovia, ktorí sa držali litery zákona. Bolo to zapríčinené aj tým, že veľká časť zákonov Tretej ríše pochádzala ešte z dôb Weimarskej republiky a Hitlerovmu režimu tieto liberálne zákony hodnotovo nevyhovovali. Sudcovia neboli verní zákonu, ale ideológii režimu. „*V ére nacizmu nemeckí sudcovia odmietali formalizmus. Nespoliehali sa na bežný alebo pôvodný význam zákonných textov. Naopak, uvažovali tak, že zákony majú byť interpretované v súlade s duchom doby, ktorý je definovaný odkazom na nacistický režim. Uvažovali tak, že súdy plnia svoju úlohu iba vtedy, keď nie sú prilepení k slovám zákona, ale keď prenikajú až k jeho jadru, aby mohli realizovať účely zákonodarcu.*“⁴⁷ Komunita nacistických právnikov v žiadnom prípade nebola väčšinovo pozitivistická/formalistická. V skutočnosti nacistická teória práva bola vo svojej podstate antipositivistická a naopak, približuje sa skôr istej zvrátenej podobe právneho (nacistického) naturalizmu. Daná teória práva kládla veľký dôraz na základné morálne hodnoty nastickej spoločnosti, totiž na zdravé národné cítenie, na slušnosť, mravnosť, česnosť, či dokonca altruizmus. Všetko s jedným malým háčikom – uvedené sa uplatňovalo na rasovom základe, teda v rámci komunity árijcov sa majú uplatňovať dané hodnoty, avšak vo vzťahu k iným rasám a národom už nie.

⁴⁷ SUNSTEIN, R. C.: Must formalism be defended empirically?. In: *The University of Chicago Law Review*, Vol. 66, No. 3, 1999, s. 636. K týmto záverom došli viacerí teoretici, nielen napr. Cass R. Sunstein. Spomeňme napríklad Vivian Curran, ktorá porovnávala metódy interpretácie práva u nemeckých sudcov nacistického Nemecka, pričom došla k opačnému záveru ako Radbruch a tvrdí, že nemeckí sudcovia boli až antiformalisti, t. j. zákon bol pre nich záväzný len vtedy, ak nebol v rozpore s národnou spravodlivosťou, rozumej ideológiou. Porovnaj uvedené v CURRAN, V. G.: Formalism and Anti-Formalism: Judicial Methodology. In: JOERGES, Ch. – GHALEIGH, N. S. (eds.): *Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2003, s. 205-228. Obdobne v Českej republike už dlhodobo na uvedené upozorňuje Tomáš Sobek, pozri viac v jeho publikáciách, napr. SOBEK, T.: *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 258-276; SOBEK, T.: *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 328-362, či SOBEK, T.: *Právní rozum a morální cit*. Praha: Ústav státu a práva, 2016, s. 111-143.

Podrobnejšie sa problematike nacistického práva venoval aj Lon L. Fuller, známy nonpozitivist, resp. zástanca procedurálneho právneho naturalizmu.⁴⁸ Ten poukazuje na skutočnosť, že mnohé zo spáchaných nacistických zločinov prebiehali na základe „predpisov“, ktoré by v žiadnom formálnoprávnom štáte nikdy nemohli nadobudnúť ani platnosť. Spomína viaceré príklady, ako napr. masové popravy v koncentračných táboroch sa odohrávali na základe tajných predpisov (neboli širšej verejnosti dostupné); nacisti často ignorovali svoje vlastné zákony, ak nevyhovovali ich vtedajším politicko-mocenským záujmom;⁴⁹ viaceré konania právne justifikovali až *ex post*, teda prijala sa relevantná (ospravedlňujúca) právna úprava až po tom, čo sa uskutočnili akcie/konania príslušných osôb. Uvedené príklady by v žiadnom prípade sa nezhodovali s jeho požiadavkami vnútornej morálky práva (majúce práve formálno-procesný charakter), a teda Tretia ríša nebola ríšou práva, naopak, princíp jej fungovania bol v rozpore so základnými princípmi formálneho právneho štátu.⁵⁰

Toľko v krátkosti k právno-filozofickým základom nacistického práva. Samozrejme, vytyčenie problematiky by sme mohli analyzovať ešte z viacerých iných uhlov pohľadu či aj autorov, avšak veríme, že základné tézy boli zreteľne a určito prezentované. Okrem uvedeného právno-filozofického rozboru je značne prínosným aj zameranie sa na

⁴⁸ Fuller svoj nonpozitivistický postoj opiera predovšetkým o osem princípov legality (tzv. vnútorná morálka práva), ktoré sú istým druhom prirodzeného práva, aj keď nie v tom tradičnom chápaní. Nemajú nič spoločné s morálnymi súdmi, ako napr. že antikoncepcia je porušením Božieho, resp. morálneho zákona a pod. Nejde o žiadne „vyššie“ právo, Fuller naopak, označuje ho ako právo pozemské, nižšie, ktoré sa drží „pri zemi“. Ide o základné prirodzenoprávne východiská tvoriace orientačný kompas pri tvorbe práva. Medzi ne patria: všeobecnosť právnej regulácie; nevyhnutnosť zverejnenia právnych pravidiel; zákaz retroaktívnych zákonov; jasnosť zákonov; nerozpornosť právneho systému; neprípustnosť toho, aby zákony požadovali nemožné (konanie); stálosť práva v čase, t. j. snaha o stabilitu práva; zhoda medzi vyhlásenými pravidlami a ich uplatňovaním v praxi. Podľa Fullera sa nemáme zaoberať materiálmi cieľmi ľudského konania, ale pozornosť musíme venovať práve vytváraniu a usporiadaniu systému pravidiel regulujúcich ľudské konanie. Čiže sa zamerať skôr **na proces vytvárania právnych pravidiel**, než na ich samotný obsah. To je dôvod, prečo sa Fullerova teória niekedy označuje ako procedurálny právny naturalizmus. FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 37-88, 91-93, prípadne aj METEŇKANYČ, M. O.: Aktuálnosť odkazu Lona L. Fullera a jeho vnútornej morálky práva na legislatívu a právnu prax v slovenskej republike. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Tomus XXXIX, 2/2020, s. 197-199.

⁴⁹ „V prvom rade vždy, keď sa právne formality stáli prekážkou, nacisti ich mohli úplne obísť tak, že „konali prostredníctvom strany priamo na uliciach“. (...) V druhom rade boli nacistami ovládané súdy vždy pripravené ignorovať zákony, dokonca aj tie vydané samotnými nacistami, ak to vyhovovalo ich zámerom alebo ak sa báli, že ich právna interpretácia môže vyvolať nevôľu „najvyšších“.“ FULLER, L.L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. In: *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 652.

⁵⁰ Porovnaj s FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 37-88, 91-93 či PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 202.

historické súvislosti uplatňovania práva v Tretej ríši, kde je evidentné, že nedochádzalo k slepému dodržiavaniu práva, a teda k uplatňovaniu zásady „zákon je zákon“. Od historických udalostí typu Noc dlhých nožov,⁵¹ cez zdokumentované Hitlerove opovrhnutie a averziu voči právnikom,⁵² až po samotnú skutočnosť, že počas nacistického režimu sa len vo veľmi malej miere prijímali zákony ríšskym snemom.⁵³ A ak už áno, tak ich procedúra vykazovala mnohé nedostatky.⁵⁴

⁵¹ Noc dlhých nožov smerovala predovšetkým k eliminácii vplyvu Ernsta Röhma a jeho polovojenských jednotiek SA. Po tom, ako prebehlo „vyčistenie“ v noci z 30. júna na 1. júla roku 1934, Hitler sa vrátil do Berlína a zadovážil si od svojej vlády zákon ratifikujúci a potvrdzujúci opatrenia, ktoré boli prijaté počas spomínanej noci (a to bez uvedenia mien tých osôb, na ktorých sa už nazeralo optikou, že boli právoplatne odsúdení a popravení). Hitler neskôr aj tvrdil, že počas uvedenej akcie konal ako najvyšší súd nemeckého národa. „*Ak mi niekto bude vytykať, že som odsúdenie týchto osôb nepreanechal riadnym súdom, potom mu môžem povedať len nasledujúce: v tejto hodine som bol ako najvyšší sudca zodpovedný za osud nemeckého národa (...) Ak ma bude niekto namietat, že len súd môže rozhodnúť o vine a treste, tak proti tomuto chápaniu podávam slávnostný protest.*“ TAUCHEN, J.: *Vývoj trestného súdnictví v Nemecku v letech 1933-1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, s. 33. Často sa opomína skutočnosť, že okrem jednotiek SA boli odstránení aj zvyšní politickí odporcovia nacistického režimu (a tým NSDAP definitívne uchopilo štátnu moc). Uvedené skvelo rozpracováva B. C. Hett vo svojom diele *Ako umiera demokracia*, predovšetkým v jej poslednej kapitole. Viac pozri v HETT, C. B.: *Ako umiera demokracia: Hitlerov nástup k moci a úpadok Wiemarskej republiky*. Bratislava: N Press, 2021, s. 257-287.

⁵² Hitler si bol vedomý, že nezávislé súdnictvo a justícia ako ochrana práva predstavovali jednu z najväčších prekážok pre národných socialistov v ich snahe o odstránenie právneho štátu. V nemeckej literatúre je často citovaný Hitlerov výrok prednesený na poslednom zasadnutí ríšskeho snemu 26. 04. 1942, v ktorom požadoval po sneme odstránenie aj posledných zvyškov sudcovskej nezávislosti. Ten výrok znie: „*Neprestanem so svojou činnosťou, kým každý Nemeč nepochopí, že byť právnikom je hanbou.*“ TAUCHEN, J.: *Vývoj trestného súdnictví v Nemecku v letech 1933-1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, s. 30.

⁵³ Aj uvedené je podstatným poznatkom, ktorý sa pomerne často stráca v právnom diskurze. Po schválení zmocňovacieho zákona v marci roku 1933 (tzv. zákon o odstránení núdze národa a riše) ríšsky snem prijal len sedem zákonov, z toho dva predĺžovali platnosť zmocňovaciemu zákonu. Kompetencia vydávania zákonov prešla na vládu, ktorá spočiatku ich vo veľkom vydávala (v roku 1933 to bolo celkom 218, v roku 1934 zase 190, v nasledujúcom roku 149), avšak po roku 1935 sa začali vo väčšej miere vydávať vládne nariadenia namiesto zákonov. Pozri viac v TAUCHEN, J.: *Vývoj trestného súdnictví v Nemecku v letech 1933-1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, s. 46-47, prípadne aj v KITCHEN, M.: *A History of Modern Germany, 1800-2000*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, s. 262 a nasl.

⁵⁴ Keď sa už prijímali zákony, tak rýchlosť ich prijatia azda dodnes nemá obdoby. Typickým príkladom sú tzv. „tri zákony za minútu“. Ide o nasledovné zákony: Zákon o ríšskej zástave, Zákon o ríšskom občianstve a Zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti z roku 1935. Všetky tri zákony za minútu sa pripravili pri príležitosti stranického zjazdu NSDAP v dňoch od 9. do 15. 09. 1935. Ako sa zjazd blížil ku koncu, večer v piatok trinásteho (zlé to znamenie – pozn. autora) si Hitler zamyslel, že zákon o ríšskej zástave je príbiedne zakončenie takej veľkolepej oslavy (na danom zjazde sa oslavovalo jednostranné odmietnutie zbrojných reštrikcií zavedených Versaillskou zmluvou). Tento hrdinský čin si zasluhoval viac, a tak z piatka na sobotu „povolal“ právnikov, aby do nedele pripravili návrh zákona o právnom postavení Židov. Rôzne návrhy daného zákona boli predané vodcovi v nedeľu, pol hodinu po polnoci, pričom sa k jej tvorcom obratom dostala požiadavka, že do rána je potrebné pripraviť aj zákon o štátnom občianstve. Ten bol pripravený behom hodiny s vedomím, že jeho konkrétny obsah určia ešte

Daným historickým udalostiam však nebudeme venovať bližšiu pozornosť, keďže boli kvalitne spracované v odbornej spisbe a sú aj všeobecne známe. Verejnosti menej známa je však animozita, ktorá prevládala medzi Carlom Schmittom, korunným princom práva Tretej ríše,⁵⁵ a Hansom Kelsenom, azda najvýznamnejším predstaviteľom vyhrotenej verzie právneho pozitivizmu, tzv. právneho normativizmu.⁵⁶ Dnes sú obe postavy považované za kľúčových reprezentantov jednak nacistického právneho zmýšľania (Schmitt), jednak právno-pozitivistického myslenia (Kelsen).⁵⁷ Práve Schmittove názory na právny pozitivizmus nám môžu exemplárne poslúžiť na to, aby sme si poukázali to, ako nacistickí právnici chápali právno-pozitivistický spôsob

vykonávacie predpisy. A takýmto spôsobom vznikli neslávne známe norimberské zákony, ktoré tak zásadným (a tragickým) spôsobom ovplyvnili životy mnohých ľudí. Pre kvalitné spracovanie právne nekvalitného prijímania týchto zákonov pozri viac v SCHLEUNES, K. A. (ed.): *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. Colorado, Oxford: Westview Press, 2001, s. 46-51, prípadne aj COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, s. 153-158.

⁵⁵ K Schmittovi a jeho kontroverznému postaveniu v nacistickom režime odporúčame pozrieť predovšetkým SCHWAB, G. D.: Introduction. In: SCHMITT, C.: *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge, MA and London: MIT Press, 1985, s. xi-xxvi; BENDERSKY, J. W.: *Carl Schmitt, Theorist for the Reich*. Princeton: Princeton University Press, 1983, s. ix-xi; DYZENHAUS, D.: *Legality and Legitimacy. Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s. xi-xiii; KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 10 a n.; prípadne aj našu recentnú prácu na vybranú časť Schmittovho diela, a to: METEŇKANYČ, M. O.: O hraniciach nepriateľstva a kritike pacifizmu u Carla Schmitta. In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 2, dostupné na internete: https://ostium.sk/language/sk/o-hraniciach-nepriatelstva-a-kritike-pacifizmu-u-carla-schmitta/#_ftn52

⁵⁶ K nemu pozri predovšetkým KELSEN, H.: *Čistá právna náuka*. Bratislava : Kalligram, 2018; WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. (eds.): *Brněnská škola právní teorie (normativní teorie)*. Praha : Karolinum, 2003; či skrátené aj v METEŇKANYČ, O.M.: *Historickoprávna škola a kontinentálny právny pozitivizmus*. In: CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A. – METEŇKANYČ, O.M.: *Dejiny právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 110-115.

⁵⁷ Treba však uviesť, že ani jeden z nich v medzivojnovom a vojnovom období nemal dominantnú pozíciu vo svojich „smeroch“. Schmitt bol síce aktívnym nacistom, ale nemal dôveru hlavných ideológov tohto režimu. Totiž Schmitt v medzivojnovom období publikoval viaceré tvrdenia, ktoré jednoznačne kriticky smerujú voči totalitnému spôsobu myslenia. Napríklad vo svojom diele *Legalita a legitimita* (1932) sa pomerne ostro vyslovuje pre zákaz tých politických strán, ktoré sú nepriateľské voči základným hodnotám Weimarskej republiky (samotná kritika sa týkala predovšetkým komunistickej strany, avšak vzťahovala sa i na NSDAP). Porovnaj s SCHMITT, C.: *Legality and Legitimacy*. Durham, London: Duke University Press, 2004, s. 67-83, 90-94. Možno práve aj z tohto dôvodu potom neskôr po roku 1933 sa Schmitt oveľa usilovnejšie snaží stať pevnou a významnou súčasťou nového režimu, aj keď mnohí (Alfred Rosenberg či osoby z Himmlerovho okruhu) mu uvedené nezabudnú. Pre viac pozri KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 30-33, s. 132-142. Obdobne, ak by sme hľadali vrcholne vplyvných právnych pozitivistov v medzivojnovom období, tak by medzi nimi nebol Hans Kelsen. Skôr by sme mali siahnuť po dielach od Gerharda Anschütza či Richarda Thomy. Tamže, s. 103.

myslenia. Schmitt je veľkým odporcom pozitivizmu, keďže podľa neho nejde o čistý, ani originálny typ právneho myslenia. Spor medzi ním a Kelsenom sa dotýkal viacerých úrovní, avšak zásadná je problematika povahy normativity a statusu právnej normy, ako aj štruktúry toho, čo sa zvyčajne označuje ako právny poriadok (*Rechtsordnung*). Presnejšie otázka znie: čo presne z viac-menej náhodnej množiny predpisov a noriem, vytvára *poriadok* či priamo celý *právny systém*?

V Kelsenovom chápaní právny poriadok sa opiera o princípy autonómie, autokonzistencie a autofundácie, pričom ide o uzatvorený systematický a hierarchizovaný rad noriem, ktorý v seba nezhrňa „vonkajšie elementy“, predovšetkým tie „prirodzené“, spadajúce do sféry *Sein* a kauzálnych vzťahov. Právny poriadok spadá do sféry *Sollen*, to, čo má byť a platia vzťahy pričítateľnosti, nie kauzality.⁵⁸ Čistota právnej vedy sa ma preukázať práve tým, že sa oslobodí od všetkých pre ňu cudzích prvkov (politických, psychologických, sociologických, etických, teologických a pod.).⁵⁹ Predmetom právnej vedy by mali byť len formálne štruktúry právnych noriem, nie ich obsah. Právne normy neplatia v dôsledku svojho obsahu, ba dokonca „*akýkoľvek ľubovoľný obsah sa môže stať právom (...)*“.⁶⁰ Neexistuje žiadne ľudské správanie, ktoré by ako také, v dôsledku svojho obsahu, mohlo byť vylúče-

⁵⁸ V tom tkvie aj „normatívnosť“ celého smeru – potrebné zdôrazňovanie kontrastu medzi svetom faktov, ktorý je (*Sein*), a svetom noriem, ktorý má byť (*Sollen*). Ide o porovnanie dvoch svetov. Na jednej strane sú prírodné deje prepojené prostredníctvom zákona kauzality, ktorý hovorí, že ak nastane určitá príčina, nevyhnutne musí nasledovať určitý následok. Naopak, pri normách takáto prírodná nutnosť neexistuje. Inak povedané: pričítateľnosť = „ak a, potom má *byť* b“; kauzalita = „ak a, tak *je* b“. Pre lepšie pochopenie poukážme na známy príklad rozdielu medzi *Sein* a *Sollen*, a to vlastníctvo veľhada kráľovského. Predstavme si situáciu, v rámci ktorej je na jednej strane vlastník veľhada a vo svete noriem má vlastník právnu moc nad svojim domácim zvieratkom. Avšak na strane druhej si predstavme situáciu, keď sa veľhad začne obmotávať okolo svojho vlastníka a bude ho chcieť skonzumovať ako svoju obeť. Je to bežný prírodný jav, keďže ide o dôsledok toho, že veľhad pociťuje hlad a hľadá si svoju obeť, ktorá môže byť i v podobe jeho vlastníka. V tomto prípade legitímny vlastník, hoci má právnu moc nad svojim domácim zvieratkom (svet noriem), túto moc fakticky nevie využiť, keďže platia prírodné zákony, v rámci ktorých veľhad musí rozdrviť a skonzumovať svoju obeť, pretože ho k tomu vedú jeho inštinkty a okolnosti, v ktorých sa ocitol (pociťuje hlad a jediná obeť v okolí je jeho vlastník). Nezabudnime, že všeobecné normy upravujúce vlastníctvo, ako aj subjektívne právo vlastníka aj v prípade usmrtenia a skonzumovania vlastníka veľhadom zostávajú nedotknuté. Veď vlastníckovo subjektívne právo k hadovi plynulo prešlo z neho na jeho dedičov! K tomu viac pozri PATTARO, E.: *The Law and the Right – A Reappraisal of the Reality that Ought to Be*. In: *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence (Vol. 1)*. Dordrecht : Springer, 2005, s. 4.

⁵⁹ „*Jurisprudencia sa absolútne nekritickým spôsobom zmiešavala so psychológiou a biológiou, s etikou a teológiou. Dnes už neexistuje takmer nijaká spoločenská veda, do oblasti ktorej by juristi nepovažovali za prípustné preniknúť. (...) Ak právna veda nemá zaniknúť v prírodnej vede, treba právo čo najpresnejšie odlišiť od prírody.*“ KELSEN, H.: *Čistá právna náuka*. Bratislava : Kalligram, 2018, s. 37-38.

⁶⁰ Tamže, s. 96.

né z možnosti stať sa obsahom právnej normy. Ako právna norma platí norma vždy a len preto, lebo vznikla určitým špecifickým spôsobom, resp. bola vytvorená podľa určitého pravidla. Platnosť konkrétnej právnej normy sa podľa normativistov vyvodzuje od jej vyššie postavenej normy v rámci celkovej hierarchie noriem. Právny poriadok sa tak chápe ako hierarchický systém právnych noriem, pričom má pyramídový tvar a jej vrchol predstavuje základná norma (tzv. *Grundnorm*).⁶¹

Kelsen (popri inom) zdôrazňuje, že čistá právna veda:

- sa stavia voči prirodzenoprávnym náukám, keďže podľa neho majú všetky spoločné to, že právne normy (a právny poriadok) podriaďujú mravným ideálom, ktoré sa vyznačujú mlhavým a nejasným pojmom „spravodlivosti“;
- odmieta klasické podoby pozitivizmu, predovšetkým „imperialistickú teóriu práva“ Johna Austina, ktorá redukuje právnu normu len na príkaz suveréna, ako aj „pozitivizmus zákona“, ktorý rozpracovali predovšetkým Gerber a Laband (nemeckí pozitivisti 19. storočia). Obe teórie sa totiž opierajú o hrozbu sankciou (čím sa zmiešavajú to „čo má byť“ a to „čo je“). Kelsen neskôr poukazuje na to, že tieto teórie majú viaceré spoločné rysy s decionizmom, ktorého zástanca je práve C. Schmitt;
- frontálne odmieta sociologický prístup k právu (predovšetkým v podaní H. Kantorowicza, E. Ehrlicha či M. Webera). Práve odmietnutie „sociologického“ v práve je tým najväčším znakom „čistoty“ právnej vedy. Čistá bude vtedy, ak sa zbaví všetkých nenormatívnych prímiesí, teda od akýchkoľvek sociologických dát. Je potrebné pamätať, že jurisprudencia je normatívna veda, zatiaľ čo sociológia je deskriptívna veda, teda veda o tom, čo je (opätovne odmietnutie miešania svetov *Sein* a *Sollen*).⁶²

Schmitt sa zameriava aj na Kelsenovu polemiku so sociológiou, pričom poukazuje, že normativistické oddelenie „čisto normatívnej“ zložky práva je len ilúziou. Právo nie je možné analyzovať len na spôsob čisto normatívneho právneho systému. Totiž „každá norma predpokladá normálnu situáciu.“⁶³ Sociológia nám pripomína skutočnosť, ktorú Kelsen nechce vidieť podľa Schmitta, a to že normativita predpokladá inštitúciu, zakladajúci akt, a ten nie je právnej povahy. A tu sa dostávame k tomu najošemetnejšiemu bodu Kelsenovej teórie, teda k základnej

⁶¹ Viac v METEŇKANYČ, O.M.: Historickoprávna škola a kontinentálny právny pozitivizmus. In: CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIS, T. – KLUKNAVSKÁ, A. – METEŇKANYČ, O.M.: *Dejiny právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 113 a nasl.

⁶² Porovnaj s KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 105-107.

⁶³ SCHMITT, C.: *Pojem politična*. Brno: CDK a Praha: OIKOYMENH, 2007, s. 46.

norme, ktorej teoretické uchopenie Kelsen v priebehu života viackrát menil.⁶⁴ Práve na tento bod sa zameriava kritika Schmitta, konkrétne na vzťah platnosti (*Geltung*) a pôsobnosti (*Wirksamkeit*) noriem. Platnosť normy je samo jej bytie normou, tzn. ide o špecifickú existenciu normy, zvláštny spôsob, ktorým je daná.⁶⁵ Oproti tomu pôsobnosť normy je už existujúci fakt (v čase a priestore), že norma je účinne uplatňovaná a dodržiavaná. Platnosť a pôsobnosť sú v Kelsenovej dualistickej perspektíve logicky i ontologicky nezávislé.⁶⁶ Kelsen však sám priznáva (a odtiaľto plynú problémy a kritika Schmitta), že medzi oboma aspektmi panuje istá korelácia.⁶⁷ Tvrdenie, že existuje medzi platnosťou a pôsobnosťou normy určitá korelácia, zakladá teoretický problém, ktorého si je Kelsen plne vedomý – obnovuje totiž spojenie medzi faktami a normami, sférou bytia a sférou toho, čo má byť (čo je v rozpore so základmi normativistického učenia, ako aj v rozpore s tzv. Humovou tézou).⁶⁸ Kelsen sa vydáva cestou, že pôsobnosť z jeho pohľadu je podmienkou *sine qua non* platnosti (norma zbavená celej pôsobnosti, tzn. že ju nikto nedodržiava, ani nie je skutočnou normou), ale zároveň nie je podmienkou *per quam* (keďže normu môže nastoliť jedine norma). Inak povedané: normy pozitívneho právneho poriadku sú platné, pretože je základná norma považovaná za platnú, nie pretože sú efektívne. Sú platné ale len dovtedy, kým má pôsobnosť celý právny poriadok.⁶⁹ Uvedeným zdôvodnením však nerieši vzniknuté otázky (hlavne, ak v iných častiach svojej teórie sa striktne drží delenia na *Sein* a *Sollen*), preto nečudo, že vznikali kritické ohlasy.

Naproti tomu Schmitt v úvode svojej kariéry formuluje v opozícii normativizmu program decisionistickej náuky o práve.⁷⁰ Je zaujímavé, že Schmitt často menil „kabát“ čo sa týka jeho viacerých teó-

⁶⁴ K tomu viac pozri v SOBEK, T.: *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 142-151.

⁶⁵ Vid' v KELSEN, H.: *Čistá právní nauka*. Bratislava : Kalligram, 2018, s. 43.

⁶⁶ KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 110.

⁶⁷ KELSEN, H.: *Čistá právní nauka*. Bratislava : Kalligram, 2018, s. 43-45.

⁶⁸ Veľmi zjednodušene: z bytia nie je možné usudzovať to, čo má byť. Viac v HUME, D.: *A Treatise of Human Nature*. Oxford: L. A. Selby-Bigge, 1888, s.469-470, prípadne pozri viac k tejto téme aj v HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 41-48, 245-248.

⁶⁹ KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 111.

⁷⁰ Jej základy je možné nájsť v týchto jeho dvoch dielach: *Politická teológia* (1933) a *Pojednanie o troch typoch právneho myslenia* (1934). Viac pozri v SCHMITT, C.: *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge, MA and London: MIT Press, 1985. Je však nutné uviesť, že Schmitt svoje zásadné pozície teórie často dopĺňal, resp. menil v priebehu života, vid' viac v KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 114 a nasl. Vo všeobecnosti by sme mohli decisionizmus charakterizovať ako politicko-právny koncept, ktorý kladie do popredia rozhodovanie a aktéra rozhodovania. Zásadné je rozhodnutie same o sebe, nejde až tak o obsah či dôvod rozhodnutia. Obdobne nezohrávajú dôležitú rolu všeobecne uznávané hodnoty či morálne postoje. Rozhodnutie človeka je v konečnom dôsledku svojvoľné a nevysvetliteľné prostriedkami logickej analýzy. Porovnaj so

rií, avšak jeden prvok je zásadne konštantný – antinormativizmus. Samotný decionizmus má viaceré aspekty. V prvom rade Schmitt kritizuje predstavu sudcu ako „subsumačného automatu“, tzn. stroja, ktorý bezchybne podriaďuje jednotlivé prípady do normatívneho poriadku, u ktorého sa predpokladá, že je všeobecný, uzatvorený a je logicky konzistentný. Aby sudca mohol prijať správne (*richtig*) rozhodnutie, nepostačuje mu ho jednoducho vyvodit' z právneho (normatívneho) systému, ako tak činia a rekonštruujú pozitivistickí právni teoretici. Aj keď je právna norma čo do svojho obsahu a oblasti uplatnenia vymedzená najlepšie možné, vždy v sebe bude mať neodstrániteľný „moment svojvôle“.⁷¹ Samotná existencia pravidla je často dôležitejšia, než jeho obsah a modalita, keďže každý normatívny výrok v sebe inherentne nesie „moment obsahovej indierencie“, ktorá predstavuje neredukovateľný priestor pre prax a zakladá (aj keď relatívnu) autonómiu jednotlivých rozhodnutí.⁷² Rozhodnutie teda predpokladá platný normatívny poriadok, ale nie je ho možné z neho vydedukovať.

Tu je možné vidieť Schmittovu kritiku reduktívneho chápania súdnej praxe, ktorej neodlúčiteľnou charakteristikou je aj nepremyslené nahodnotenie právnej normy. Pre Schmitta je zásadná diskrečná právomoc súdov a iných orgánov aplikácie práva. „Každý poriadok spočíva na nejakom rozhodnutí. (...) Aj právny poriadok spočíva rovnako ako každý iný poriadok na rozhodnutí, nie na nejakej norme.“⁷³ Azda najzásadnejší omyl normativizmu spočíva v tom, že si právny poriadok predstavuje ako homogénny a uzatvorený priestor, zatiaľ čo decionizmus je vnímavý k rozdielom a zlomom v spoločnosti, keďže každé rozhodnutie je vždy neredukovateľne jedinečné. Schmitt odmieta dualizmus bytia a toho, čo má byť (*Sein* vs. *Sollen*). *Sollen* a normativita noriem podľa neho majú zmysel len vtedy, ak sa zakladajú v bytí.⁷⁴ Rozhodnutie, ako ho chápe Schmitt, obsahuje metaempirickú dimenziu: „*Suverénne rozhodnutie je absolútny počiatok, a počiatok (a to aj v zmysle ἀρχή) je proste a len suverénnym rozhodnutím. To vychádza z normatívnej ničoty a konkrétnej neusporiadanosti.*“⁷⁵ Z tohto dôvodu je potrebné odmietnuť základnú tézu čistej teórie práva, a to že právny

ŠTEFANČÍK, R.: *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, 2012, s. 64.

⁷¹ SCHMITT, C.: *Gesetz und Urteil, Eine Untersuchung zum Problem der Rechtspraxis*. Berlin: Otto Liebmann, 1912, s. 46, cit. podľa KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 115.

⁷² Tamže, s. 64 a nasl.

⁷³ KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 118.

⁷⁴ Tamže, s. 125.

⁷⁵ SCHMITT, C.: *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, s. 23-24.

poriadok sa zakladá sám. Táto téza obchádza gesto, ktorým sa normativita nastoľuje – rozhodnutím v práve.

Tým sa dostávame k ďalšiemu kritickému momentu, ktorému sa má normativizmus vyhýbať, avšak pre teóriu práva má zásadný význam – problém výnimky vo vzťahu k normálu.⁷⁶ Kelsen sa tejto problematike nevenuje, keďže popiera jeho existenciu. Drží sa pozitivistickej tézy o principiálnej absencii prázdnych miest v normatívnom poriadku a súčasne má za to, že právny poriadok môže bezrozporne predvídať a reglementovať aj vlastne pozastavenie (ak si vopred legislatívne upraví režim výnimočnosti – stav núdze, výnimočný stav, vojnový stav a pod.).⁷⁷ Schmitt predmetné nazeranie kritizuje predovšetkým z toho dôvodu, že zahmlieva skutočnosť, ako významné sú decisionistické (rozhodovacie) zložky v takýchto prípadoch. Keď pozastavujeme aktuálnu pôsobnosť normy ukazuje sa podľa Schmitta dôležitosť samotného rozhodnutia, ktoré spôsobuje dané pozastavenie. Aby norma mohla platiť, musí existovať normálna (faktická) situácia, v ktorej sa bude tak uplatňovať. A tu môžeme vidieť zdôvodnenie, prečo podľa Schmitta má rozhodnutie primát nad normou: napriek tomu, že sú obe konštitutívnym momentom práva, dôležitejšie je politické rozhodnutie (spomínané gesto), keďže vytvára normálnu situáciu, ktorú všetka normatívna platnosť predpokladá.⁷⁸ „Normalita ... nie je len vonkajším predpokladom normy, ktorému právna veda nemá venovať pozornosť, je to vnútorný, právne podstatný rys platnosti normy a je to normatívne určenie samotnej normy.“⁷⁹ Na to, aby v spoločnosti bola normalita, musí sa to politicky prostredníctvom potrebných rozhodnutí zabezpečiť.

Dôležité je však upozorniť na to, že Schmitt nevolá po výnimočných stavoch v spoločnosti, keď dochádza k pozastaveniu platnosti noriem, jeho intencia sa skôr zameriava na poukázanie dôležitosti momentu rozhodnutia v práve, pričom ide o niečo, čo je prirodzenou zložkou normatívneho poriadku (a teda rozporuje myšlienku Kelsena, ktorý predmetné rozhodnutia o práve posúva do oblasti právnej politiky a má ísť o vonkajší predpoklad normativity, nie jej vnútornú podmienku). V normálnych časoch má panovať primát právnych noriem, avšak tie nám často majú byť málo nápomocné pri výnimočných situáciách,

⁷⁶ Schmitt význam tohto fenoménu popisuje v prvej kapitole svojho diela *Politická teológia*, porovnaj s SCHMITT, C.: *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge, MA and London: MIT Press, 1985, s. 5-15.

⁷⁷ KERVÉGAN, J.-F.: *Co s Carlem Schmittem?* Praha: OIKOYMENH, 2015, s. 123-124.

⁷⁸ Tamže, s. 124.

⁷⁹ SCHMITT, C.: *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, s. 20.

tam sú kľúčové rozhodnutia relevantných subjektov o ďalšom osude práva.

Samozrejme, polemika medzi Schmittom a Kelsenom zahŕňala viaceré ďalšie aspekty a úrovne.⁸⁰ Pre účely tohto článku bolo dôležité však poukázať na odlišné perspektívy oboch významných právnikov z medzivojnového obdobia na právny poriadok ako taký, pričom je evidentné, že Schmittov program decizionistickej náuky o práve je dobre kompatibilný s nacistickým právom, zatiaľ čo právny normativizmus Hansa Kelsena (resp. aj iné vetvy právneho pozitivizmu) vôbec nie.⁸¹ Preto azda neprekvapí skutočnosť, že zatiaľ čo Carl Schmitt bol pomerne vysoko postavený nacistický právnik v štruktúrach Tretej ríše, Hans Kelsen musel zvoliť život utečenca, pričom si zrejme zachránil svoj život útekom do Spojených štátov amerických, kde pretrval aj po skončení vojny, až do svojej smrti v roku 1973. Rovnako by nemalo prekvapiť tvrdenie, že poprední pozitivisti patrili k rozhodným odporcom nacistického režimu. Pre samotných nacistických pohlavárov predstavovali pozitivisti (vrátane normativistov) rezíduum predchádzajúceho režimu a liberálnej demokracie.⁸²

Záverom môžeme skonštatovať, že s ohľadom na vyššie uskutočnenú analýzu skutočne nemôžeme uviesť, že pre nacistické právo je príznačný princíp legality a známa formula „zákon je zákon“. V tomto smere ide o jeden z najviac vžitých mýtov o nacistickom práve, avšak ako sme si uviedli, predmetné tvrdenie sa zakladá na viacerých nepresnostiach. Nacistickí pohlavári, ako aj právnici tohto režimu, opovrhovali zákonom vo svojej formálnej podobe, uprednostňovali právo vrodené, t.j. právo, ktoré má nadpozitívnu povahu, stelesňuje princípy národnej spravodlivosti a je v súlade s všeobecným národným presvedčením. Princíp legality bol vystavený častej kritike, ako aj pozitivistické (i normativistické) učenie bolo považované za spiatocnícke a opovrhovalo sa ním. Skutočne, juristi nacistického režimu sa skôr prikláňali

⁸⁰ Porovnaj napríklad s HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, s. 57-65.

⁸¹ Schmittovska decisionistická náuka o práve mala úspech medzi viacerými ďalšími ideológmi nacizmu, keďže poskytovala dobré zdôvodnenie pre porušovanie vlastných zákonov. Taký Rosenberg obdobne chápal konflikt medzi právom a politikou ako pseudoprobém. Totižto právo chápané ako to, čo prospieva nemeckému národu (tzv. Naše právo) je plne kompatibilné s politikou „v najlepšom zmysle toho, čo je skutočne štátnické.“ Popredný ideológ nacizmu bol toho názoru, že „právo a politika sú iba dva odlišné prejavy rovnakej vôle, ktorá slúži našej najvyššej rasovej hodnote.“ ROSENBERG, A.: *The Myth of the 20th Century. An Evaluation of the Spiritual-Intellectual Confrontations of Our Age*. Torrance, Calif.: Noontide Press, 1982, s. 286-287. Nečudo, že pri danom nazeraní na právo dávali nacisti neustále prednosť schmittovskému rozhodnutiu pred vopred stanoveným pravidlom.

⁸² Porovnaj s FOLJANTY, L.: *Recht Oder Gesetz: Juristische Identität und Autorität in den Naturrechtsdebatten der Nachkriegszeit*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, s. 39.

k istej podobe právneho naturalizmu založeného na nacistickej morálke a ideológií a prezentujú osobitnú formu tézy spojenia medzi právom a mravnosťou. Tomáš Sobek vhodne poukazuje na to, že „v dejinách jurisprudencie ťažko hľadať iný príklad toho, že právnici používali slovo „morálka“ alebo „mravnosť“ s takou frekvenciou.“⁸³ Z tohto dôvodu sa nám javí viac ako vhodné používať označenie nacistický naturalizmus pre právny režim uplatňovaný v Tretej ríši.⁸⁴

2.2 Hodnotová neutralita formálneho právneho štátu

Druhý často znejúci charakteristický rys formálneho právneho štátu je jeho hodnotová neutralita. Tá má spočívať v tom, že základom formálneho právneho štátu je inštitucionálny a procesný rámec, ktorý môže byť naplnený rôznorodým politickým obsahom, resp. inak povedané formálny právny štát sa sústreďuje výlučne na súlad postupu moci s vopred ustanovenými pravidlami a údajne nijako neprihliada na ich obsah (je jedno, či pravidlá, ktoré štátne orgány uplatňujú, zodpovedajú nejakým materiálnym kritériám, dôležité je práve a len to, či sa tieto pravidlá uplatňujú predpísaným spôsobom). Skutočne však môžeme uvádzať, že formálny právny štát je hodnotovo neutrálny?

V prvom rade sa pristavme už pri samotnom označení „hodnotovo neutrálny“. Môže byť akýkoľvek právny systém hodnotovo neutrálny, tzn. neobsahujúci žiadne hodnoty? Z vlastnej podstaty právny poriadok stanovuje určité formy správania ako žiaduce a iné zase zakazuje, keďže sa javia ako nebezpečné pre tú-ktorú spoločnosť. Z uvedeného vyplýva, že pri samotnom určení čo je a nie je žiaduce z pohľadu práva, musí zákonodarca vychádzať z určitých implicitných predstáv hodnôt (čo je dobré, spravodlivé, vhodné pre určitú komunitu). V tomto smere sa nešťastne používa uvedené spojenie, ktoré však neodráža základnú myšlienku – existencia istého inštitucionálneho a procesného rámca, ktorý môže byť naplnený rôznorodým politickým obsahom. Zabúda sa však na to, že aj ten inštitucionálny a procesný rámec prezentuje určité

⁸³ SOBEK, T.: *Právní rozum a morální cit*. Praha: Ústav státu a práva, 2016, s. s. 128, poznámka pod čiarou č. 861.

⁸⁴ Avšak na tomto mieste opätovne zdôrazňujeme, že nie je možné nacistický naturalizmus stotožňovať s klasickými teóriami prirodzeného práva. Nacistickým ideológom nejde o prirodzené právo založené na určitom univerzálnom princípe (napr. racionalita), ale ide skôr o právo inšpirované rasovou morálkou a „prírodnými“ zákonmi (tu badať značný vplyv sociálneho darwinizmu). Pre klasické teórie prirodzeného práva viď viac v OSINA, P.: *Nová teorie přirozeného práva*. Praha: Leges, 2019, 220 s.; prípadne pre historické východiská prirodzeného práva pozri aj BRŤKO, R.: *Filozofickopravné východiská prirodzeného práva v klasickej a justiniánskej dobe rímskeho práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, predovšetkým pozri s. 8-96.

hodnoty, ktoré sú dôležité pre samotné fungovanie akéhokoľvek právneho štátu.⁸⁵

A tým sa dostávame k myšlienke, že formálny právny štát, obdobne ako materiálny právny štát, vyjadruje vybrané hodnoty a nie je možné o ňom hovoriť ako hodnotovo neutrálnom. Na vysvetlenie uvedeného si urobme menšiu právnohistorickú „odbočku“ a skúsme sa pozrieť na pôvodcov myšlienok o právnom štáte v kontinentálnej Európe (konceptia známa ako tzv. *Rechtsstaat*). Tá sa viaže už s Immanuelom Kantom, aj keď on sám uvedený pojem nepoužíva, avšak nastoľuje jeho základné rysy.⁸⁶ Spomeňme si niektoré z nich: Kant stavia svoj koncept predovšetkým voči policajnému štátu, ktorý sa chce starať o dobro či blaho svojich (vybraných) poddaných. Pre nemeckého filozofa z Königsbergu je však uvedené nezlučiteľné so slobodou každého, ktorý sa mal starať o svoje dobro a blaho sám. Štát by tu mal byť najmä z toho dôvodu, že bude chrániť individuálnu ľudskú slobodu a už každý človek si bude snažiť vybudovať čo možno najlepší život.⁸⁷ Obdobne kľúčová nie je skutočnosť, kto bude vykonávať štátnu moc, ale akcent kladie na to, akým spôsobom sa bude vykonávať. V tomto smere aj Kant po vzore iných osvietenecov predkladá koncept deľby moci (na zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc), ktorá má zabezpečiť, aby nedošlo k prílišnej koncentrácii moci (a v konečnom dôsledku k eventualite nástupu despotizmu).⁸⁸ Zo samotnej deľby moci vyplýva to, že výkonná moc musí byť podriadená zákonodarnej, a to v tom zmysle, že jej úlohou je „len“ vykonávať prijaté zákony zákonodarným orgánom a jej vykonávacie predpisy musia byť v súlade s týmito zákonmi, ako aj právne predpisy výkonnej moci sú v hierarchii predpisov podriadené zákonom.⁸⁹

Práve aj uvedené idey slúžia neskôr ako myšlienkové inšpirácie nemeckým liberálne zmýšľajúcim právnikom 19. storočia, ktorí už začínajú operovať aj s predmetným pojmom *Rechtsstaat*. V tomto smere sú kľúčoví predovšetkým Wilhelm von Humboldt a Robert von Mohl. Nemeckí liberáli 19. storočia sa v prvom rade vyhľadávali voči neobmedzenej moci osvietenského absolutizmu. „*Poslaním formálneho princípu legality teda nie je zdobiť úvodné časti ústavy, ale účinne obmedzovať štátnu moc, teda garantovať ľudskú slobodu.*“⁹⁰ Súčasne

⁸⁵ Na túto myšlienku neuskutočniteľnosti hodnotovo neutrálneho právneho systému ma „naviedol“ prof. Andrej Démuth počas konferencie BPF 2021, za čo mu aspoň touto cestou vrelo ďakujem!

⁸⁶ Porovnaj s ŠEJVL, M.: *Idea právního státu v dějinách filozofie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 213 a nasl.

⁸⁷ Porovnaj s KANT, I.: *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 136 a nasl.

⁸⁸ Tamže, s. 125 a nasl.

⁸⁹ Viac v ŠEJVL, M.: *Idea právního státu v dějinách filozofie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 224.

⁹⁰ PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 76.

ak sa zameriame len na formálne kvality dobrého zákona, tak len také vlastnosti právneho predpisu ako zrozumiteľnosť, všeobecná dostupnosť, neprotirečivosť, neretroaktívnosť a pod.,⁹¹ slúžia práve ľudskej dôstojnosti a jej ukotveniu v spoločnosti. Ak štát totiž neposkytne občianovi férovú šancu sa vopred uistiť, za aké konanie bude sankcionovaný, potom sa s takýmto človekom zaobchádza ako s objektom a nie subjektom schopným regulovať svoje správanie.⁹²

Na základe všetkých vyššie uvedených dôvodov sme toho názoru, že charakteristická črta hodnotovej neutrality, ktorá je často pripisovaná konceptu formálneho právneho štátu, nie je adekvátna a je mu mylne prisúdená. Formálny právny štát nie je a zo svojej povahy ani nemôže byť hodnotovo neutrálny, keďže svojimi formálnymi kritériami právnych predpisov slúži určitým ľudským hodnotám, predovšetkým samotnej ľudskej dôstojnosti.

2.3 Nie je pozitivizmus ako pozitivizmus

Na záver tejto kapitoly sa ešte na kratší moment vráťme k samotnému vymedzeniu právneho pozitivizmu Radbruchom, keďže uvedené je z jeho pohľadu dôležitou súčasťou konceptu formálneho právneho štátu. Pre Radbrucha základným východiskom pozitivistického myslenia je téza oddelenosti práva a morálky, pričom má platiť vyššie analyzovaná zásada *zákon je zákon*, ktorá sa má dodržiavať bez výnimky.⁹³ Právny pozitivizmus podľa neho súčasne redukuje právo na moc.⁹⁴ Avšak tu je potrebné uviesť, že k takto vymedzenému právnemu pozitivizmu sa dnes nehľási žiaden právny pozitivista. To, čo Radbruch nazýva právnym pozitivizmom, by sme dnes zrejme označili ako právny formalizmus, prípadne zákonný pozitivizmus,⁹⁵ a ten ani v minulosti nemal mnoho zástancov. Samotná myšlienka, že zákonná norma musí byť aplikovaná, aj keď je nespravodlivá, ale pokiaľ táto nespravodlivosť dosiahne extrémny rozpor so spravodlivosťou, tak sudca musí rozhodnúť *contra legem*, nie je v rozpore so súčasným právnym pozitivizmom. Zrejme by všetci dnešní právní pozitivisti pripustili myšlienku, že sudca má morálnu povinnosť sa vzoprieť extrémne nespravodlivému zákonu. Dokonca, ak príslušnú metanormu (t. j. že podmienkou plat-

⁹¹ Môžeme pokojne vymenovať už spomenuté všetky Fullerove požiadavky vnútornej morálky práva, opätovne viď FULLER, L.L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 37-88.

⁹² PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 76.

⁹³ Opätovne porovnaj s CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A.: *Antológia k dejinám právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 347.

⁹⁴ Tamže.

⁹⁵ Tzn. ide o doktrínu aplikácie práva viazanú explicitnými právnymi pravidlami.

nosti zákona je jeho súlad s elementárnou spravodlivosťou) stanovuje pozitívne právo, čo je lokálny spoločenský fakt, tak už nehovoríme len o morálnej, ale aj o právnej povinnosti sudcu (v súlade s tzv. tézou spoločenského faktu).⁹⁶ Nie je v rozpore s právnym pozitivizmom (hlavne tým inkluzívnym), že určitý právny poriadok obsahuje takúto metanormu.

V tomto smere môžeme naďalej vnímať simplifikáciu charakteristiky právneho pozitivizmu, ktorý v podstate dodnes pretrváva. Často sa aj na súčasných odborných fórach a konferenciách simplifikujú charakteristiky právneho pozitivizmu či právneho naturalizmu (predovšetkým medzi teoretikmi z pozitívnych právnych oblastí). Doposiaľ sa môžeme stretnúť s názormi, že definíčným kritériom právneho pozitivizmu je len téza oddelenosti práva a morálky (a rôzne neporozumenia tejto tézy⁹⁷), resp. v horšom prípade napríklad stotožňovanie právneho pozitivizmu so zákonným pozitivizmom.

Zaujímavé je, že Radbruchovo chápanie právneho pozitivizmu výrazným spôsobom ovplyvnilo to, ako tento smer negatívne chápali teoretici a právní filozofi v kontinentálnej Európe, predovšetkým v tej strednej. Často sa stretávame s tvrdením, že pozitivisti požadujú slepú poslušnosť všetkým zákonom, a to bez ohľadu na ich nemorálnosť, avšak tento výrok nemá žiadnu podporu medzi aktuálnymi právnymi pozitivistami a výrazným spôsobom zavádza celú diskusiu medzi obojma súčasnými doktrínami.⁹⁸ V tomto smere musíme súhlasiť s Brianom Leiterom, ktorý sa znepokojene diví tomu, že právnici si stále pletú právny pozitivizmus s právnym formalizmom, pričom stále veria v už

⁹⁶ Táto téza v krátkosti uvádza, že platnosť a obsah práva sú determinované nejakými spoločenskými faktmi. Porovnaj viac s SOBEK, T.: *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, s. 264-265.

⁹⁷ Ako príklad uvedme spojenie pozitivizmu s prostým poňatím právneho sylogizmu. Pozitivizmus je podľa niekoho len subsumácia zistených faktov pod skutkovú podstatu právnej normy, pričom orgán aplikácie práva (najčastejšie sudca) následne logicky odvodí individuálne rozhodnutie bez vplyvov iných externých elementov (predovšetkým morálky). Prípadne sa poukazuje na to, že s ohľadom na tézu oddelenosti práva a morálky, právny pozitivizmus vylučuje možnosť, že sudcovia môžu do svojej rozhodovacej činnosti zahrnúť morálne úvahy. Uvedené je však nepravdivý záver.

⁹⁸ Je už skutočne potrebné odmietnuť myšlienku, ktorá je často vkladaná do úst pozitivistov, a to že právny pozitivizmus je smer, v ktorom sa tvrdí, že právo rovná sa zákonu, prípadne, že sa prezentuje ako sudcovský formalizmus v zmysle redukcie súdneho rozhodovania na priamočiaru aplikáciu právnych pravidiel, bez ohľadu na účel pravidla a ich praktické dôsledky. Žiadny významnejší právny pozitivista sa však nehlási ani k jednému z vyššie spomenutých chápaní pozitivizmu. V tomto smere sa ukazuje práve tá dezinterpretácia právneho pozitivizmu. Porovnaj s dielom SOBEK, T.: *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, s. 384.

aspoň stokrát vyvrátený Radbruchov mýtus o tom, že príčinou ohavnosti nacistickej justície bol práve pozitivizmus.^{99 100}

3. Potreba konfrontácie materiálneho a formálneho právneho štátu (aj rámci rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky)?

V predchádzajúcej kapitole sme si prezentovali viaceré mýty, ktoré pretrvávajú v našom dikurze o formálnom právnom štáte, pričom tie často prispievajú k jeho negatívnemu obrazu, ktorý pretrváva dodnes. Súčasne v rámci rozhodovacej činnosti slovenského ústavného súdu sme svedkami, že sa odkazuje predovšetkým na materiálny právny štát, ktorý sa chápe v tom pozitívnom svetle, zatiaľ čo ten formálny právny štát sa skutočne chápe v znakoch, ktorý sme si predstavili v kapitole č. 1 tohto článku.¹⁰¹ Je však uvedené skutočne nutné robiť? Podľa nás nie, keďže samotné rozlíšenie medzi formálnoprávnou a materiálno-právnou racionalitou nie je úplne jednoznačné.

⁹⁹ Vid' LEITER, B.: The Radicalism of Legal Positivism. In: *University of Chicago, Public Law Working Paper No. 303*, 2010, s. 1 a nasl. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1568333 (navštívené dňa 01.09.2021).

¹⁰⁰ Uved' me si nejaký konkrétny príklad. Obdobného pochybenia pri chápaní právneho pozitivizmu sa podľa Josepha Raza dopustil i „fanúšik“ Gustava Radbrucha a ďalší predstaviteľ kontinentálnej európskej jurisprudencie, Robert Alexy. Raz veľmi ostro vystupuje voči Alexymu, že vo svojej knihe *The Argument from Justice: A Reply to Legal Positivism* (2002) ignoruje celý pohartovský vývoj právneho pozitivizmu. Pri svojom chápaní právneho pozitivizmu má Alexy vychádzať predovšetkým z Kelsena a čiastočne z Harta, čo však nie je podľa Raza dostatočné a poukazuje, že Alexyho práca mala reflektovať originálne a vplyvné práce minimálne od D. Lyonsa, J. Colemana, T. Campbella, L. Greenovej, W. Walluchowa a mnohých ďalších. Tieto práce predchádzali vydaniu nemeckého originálu Alexyho diela, ktoré vyšlo v roku 1992 a mali byť zahrnuté do knihy, ktorá aspiroje kritizovať právny pozitivizmus. Súčasne medzi prvým vydaním knihy v nemčine (1992) a druhým vydaním knihy v angličtine (2002) bolo vyprodukovaných viacero ďalších významných textov o pozitivizme, vrátane tých od S. Shapira, L. Murphyho, K. Himma, B. Leitera, M. Kramera a ďalších, ktoré taktiež neboli zahrnuté do anglickej verzie Alexyho diela. K tomu Raz len rozladene dodáva: „*Je veľká hanba, že žiadny z týchto textov neovplyvnil argumenty tejto knihy.*“ RAZ, J.: *The Argument from Justice, or How Not to Reply to Legal Positivism*. In: PAVLAKOS, G.: *Law, Rights and Discourse. The Legal Philosophy of Robert Alexy*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2007, s. 1. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=999873 (navštívené dňa 01.09.2021). Je však potrebné uviesť v prospech prof. Alexyho to, že po tejto kritike sa začal venovať aj vyššie uvedeným dielam vo svojich neskorších prácach a aktívne s nimi polemizoval. Avšak uvedené len preukazuje, ako často dochádza k rôznym dezinterpretáciám na oboch stranách sporu medzi právny pozitivistami a právnymi naturalistami, resp. nonpozitivistami (a to aj neúmyselne). Uvedené ho by sme už nemuseli dopúšťať ani my.

¹⁰¹ Porovnaj aj s nálezom Ústavného súdu SR, PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30. 01. 2019, bod 52 a nasl.

Túto myšlienku prezentuje Marek Káčer, keď poukazuje na skutočnosť, že v rovine konštitutívnych hodnôt demokratického a právneho štátu je delenie medzi formálnymi a materiálnymi hodnotami pomerne neostré. V tomto smere poukazuje aj na inú stránku interpretácie hodnoty právnej istoty v podaní Radbrucha, ktorá je často v „úzadí“ oproti jeho dobre znejúcej formule. Hodnota právnej istoty obsadzuje „*podivuhodnú stredovú pozíciu medzi účelnosťou a spravodlivosťou: je jednak vyžadovaná z pohľadu všeobecného blaha, jednak ale aj z pohľadu spravodlivosti. Je taktiež súčasťou požiadavky spravodlivosti, aby právo dávalo istotu, že nebude vykladané a aplikované dnes a tu takto, zajtra a inde inak.*“¹⁰² V tomto smere Káčer upozorňuje na skutočnosť, že „*konflikt medzi právnou istotou a spravodlivosťou sa tak dá interpretovať ako konflikt spravodlivosti so sebou samou.*“¹⁰³ Podobne sa dá postupovať aj s ostatnými princípmi „materiálneho“ právneho štátu, ktoré kladú požiadavky nielen na obsah práva, ale aj na jeho formu (princíp rovnosti, princíp ochrany ľudských práv, už spomínaná ľudská dôstojnosť a pod.).¹⁰⁴ V obdobnom duchu aj český ústavný súd neskôr pripustil, že formálno-právne uvažovanie má svoje hodnotové ukotvenie v právnom myslení. V známom rozhodnutí ohľadom tzv. legislatívnych prílepkoch uviedol, že kvalitná právna úprava musí spĺňať nielen materiálne, ale aj formálne kritéria. „*Ide tu o tzv. formálne hodnoty práva, ktoré síce neurčujú obsah právnych predpisov, majú však právu zaistiť existenciu, akceptáciu a aplikovateľnosť: hodnoty poriadku, predvídateľnosti, slobody od arbitrárnosti, právnej rovnosti či právnej istoty.*“¹⁰⁵ Tvrdenie, podobajúce sa tým, ktoré sme prezentovali už v predchádzajúcej kapitole (predovšetkým 2.2.), ktoré len opätovne potvrdzuje skutočnosť, že formálno-právna racionalita nie je hodnotovo neutrálna, ako sme sa dočítali predtým v prvom náleze českého ústavného súdu o potrebe uprednostniť materiálny právny štát pred tým „bezhodnotovým“ formálnym právnym štátom (Pl. ÚS 19/93).

Ako však riešiť túto celkovú konfrontáciu materiálneho a formálno-právneho myslenia? Opätovne sa prikláňame k názoru Mareka Káčera, že predmetný rozdiel medzi formálnoprávnou a materiálnoprávnou racionalitou sa dá koncipovať ako kontinuum.¹⁰⁶ Na jednej strane bude

¹⁰² RADBRUCH, G.: *Zákonné neprávno a nadzákonné právo*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 131-132.

¹⁰³ KÁČER, M.: *Pluralita legalít: medzi formálnym a materiálnym právnym štátom*. In: BÁRÁNY, E. a kol. (ed.): *Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...* Bratislava: Slovak Academic Press, 2019, s. 79.

¹⁰⁴ Tamže, s. 79-80.

¹⁰⁵ *Nález Ústavného súdu ČR, sp. zn. Pl. ÚS 77/06 zo dňa 15. 02. 2007, bod 45.*

¹⁰⁶ KÁČER, M.: *Pluralita legalít: medzi formálnym a materiálnym právnym štátom*. In: BÁRÁNY, E. a kol. (ed.): *Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...* Bratislava:

existovať skutočne zákonný pozitivizmus, tzn. aplikácia práva založená na doslovnom výklade textu zákona bez akéhokoľvek ohľadu na jeho účel (zjednodušene: „slepé“ nasledovanie práva), na strane druhej stojí „aplikácia“ práva založená na morálno-politických úvahách sudcu bez akéhokoľvek ohľadu na text zákona. To, ktorá racionalita má prevažovať v danom rozhodovacom procese, bude záležať od komplikovanosti prípadu. V tomto smere sa opäť primerane môže použiť rozlíšenie prípadov na *easy vs. hard cases*,¹⁰⁷ pričom základná aplikačná schéma znie: „*čím jednoduchší je rozhodovaný prípad, tým formalistickejšia má byť aplikácia príslušného pravidla.*“¹⁰⁸ Na tomto mieste nemáme v pláne ísť príliš do hĺbky samotného analyzovania, ako určiť mieru zložitosti prípadov, na to už existujú viaceré teoretické konštrukcie,¹⁰⁹ uvedeným príkladom sme chceli len poukázať na to, že v rámci teoretickoprávneho diskurzu aj na Slovensku odznievajú viaceré spôsoby, ako vymedziť vzťah medzi formálnoprávnym a materiálnoprávnym myslením.

Nepovažujeme totiž za vhodné, keď sa v prípade konceptu formálneho právneho štátu šíria aj naďalej rôzne nepresné interpretácie a vykresľujú ho v tak negatívnom svetle. Samozrejme, netvrdíme, že doktrína materiálneho právneho štátu je nehodná záujmu, resp. že by sme ju mali zavrhnúť. Len je pre nás zarážajúce, ako často v posledných rokoch odznieva kritika na formálnoprávne myslenie (resp. formálny právny štát), ktoré je však obvyklým spôsobom uvažovania právnikov. Súčasne, ak by sme si mali vybrať, ktorý spôsob právneho myslenia (t. j. materiálnoprávny stelesnený v Radbruchovej formule či v doktríne materiálneho právneho štátu alebo vyššie analyzovaný formálnoprávny spôsob myslenia) je menej náchylnejší na zneužitie, tak naša odpoveď by bola jednoznačná. Formálnoprávne myslenie. Samozrejme, všetko sa dá zneužiť, no z vlastnej povahy sa jasne formulované pravidlá zneužijú oveľa ťažšie, ako vybrané hodnoty, účely, princípy, skrývajúce sa za vágnymi pojmami, ako sú „*neznesiteľná spravodlivosť*“ či „*konštitučné hodnoty demokratického a právneho štátu*“.¹¹⁰ Nie je nič sve-

Slovak Academic Press, 2019, s. 80-81.

¹⁰⁷ Porovnaj s DWORKIN, R.: Hard Cases. In: *Harvard Law Review*, Vol. 88, No. 6, 1975, s. 1057-1109.

¹⁰⁸ KÁČER, M.: Pluralita legalít: medzi formálnym a materiálnym právnym štátom. In: BĀRĀNY, E. a kol. (ed.): *Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...* Bratislava: Slovak Academic Press, 2019, s. 80.

¹⁰⁹ Ale odporúčame na tomto mieste si pozrieť podnetný algoritmus navrhnutý Marekom Káčerom: tamže, s. 81.

¹¹⁰ Porovnaj s PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, s. 76.

toborné uviesť, že čím vágnejší pojem, resp. právne pravidlo, tým širší priestor na voľnú úvahu pri jeho aplikácii.¹¹¹

Z nášho pohľadu by sa malo materiálnoprávne myslenie uplatňovať zo strany orgánov aplikácie práva (predovšetkým súdmi) čo najviac zdržanlivo. Predovšetkým ak pripustíme, že pri posudzovaní platnosti predpisov sa sudcovia môžu odvolávať aj na nejaké (na tomto mieste použijeme Radbruchovu terminológiu) „nadzákonné“ právo, potom len skutočne v jedinečných, výnimočných situáciách typu trestanie zločincov proti ľudskosti, vysporiadavanie sa s totalitným režimom, zrušenia otroctva, vysporiadavania sa s rasizmom (príklad apartheidu v JARe), proste keď dochádza k masívnemu porušovaniu základných ľudských práv a slobôd. V ostatných veciach by mal skutočne platiť určitý princíp zdržanlivosti,¹¹² avšak je otázne, či to tak momentálne aj skutočne je.

Sme toho názoru, že dnes môžeme vnímať trend, keď Ústavný súd SR je skôr materialistický, angažovaný, odhodlaný odchyliť sa od textu ústavy, než že by bol formalistický či zdržanlivý. Uvedené je možné badať predovšetkým v rámci zásadného nálezu ústavného súdu zo začiatku roka 2019, v rámci ktorého sa riešila otázka povinnosti sudcov a kandidátov na sudcov prejsť bezpečnostnými previerkami.¹¹³ Ústavodarca v tomto prípade chcel zakotviť do Ústavy SR povinnosť sudcov a kandidátov na sudcov prejsť bezpečnostnými previerkami, sľubujúc si od tohto kroku očistenie súdnictva od nedôveryhodných osôb (keďže Národný bezpečnostný úrad mal zisťovať viaceré okolnosti, ktoré by mohli kompromitovať pozíciu sudkyne či sudcu, napr. drogová závislosť, finančná núdza a pod.) a tým aj zvýšenie dôveryhodnosti v slovenskú justíciu. Problematická časť spočívala v tom, že prostredníctvom týchto previerok by sa Národný bezpečnostný úrad dostal k potenciálne citlivým informáciám a ako orgán verejnej moci by ich mohol zneužiť na ovplyvňovanie súdnej moci, a teda by došlo do zásahu do jej nezávislosti.¹¹⁴ Na základe uvedeného Ústavný súd SR „zru-

¹¹¹ Samozrejme, uznávame, že vágnosti právnych pojmov sa nevyhneme a uvedené bude nevyhnutnou súčasťou právneho jazyka a určitá miera neurčitosti nemusí byť na škodu. V tomto smere odporúčame pozrieť dva zaujímavé pohľady na problematiku vágnosti/neurčitosti pojmov, a to: DÉMUTH, A. – ŠTEVČEK, M.: Na obranu vágnosti. In: *Filozofia*, 2021, roč. 76, č. 4, s. 237-251, prípadne aj GAHÉR, F. – MRVA, M. – ŠTEVČEK, M. – TURČAN, M.: Otvorená textúra pojmov a pravidiel – voda na mlyn pre subjektívizmus v aplikovanej sémantike? In: *Filozofia*, 2020, roč. 75, č. 4, s. 309-323.

¹¹² Tá sa napríklad prejavuje aj v podobe princípu minimalizácie zásahov do činnosti iných orgánov verejnej moci v rámci slovenskej ústavnej praxi, porovnaj bližšie v KÁČER, M. – NEUMANN, J.: *Materiálne jadro v slovenskom ústavnóm práve. Doktrínálny disent proti zrušeniu sudcovských previerok*. Praha: Leges, 2019, s. 14-15.

¹¹³ Nález Ústavného súdu SR, spis. zn. PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30. 01. 2019.

¹¹⁴ Tamže, bod. 148.

šil“ časť ústavy, ktorá stanovovala povinnosť sudcov a kandidátov na sudcov prejsť bezpečnostnými previerkami.

Uvedený krok vyvolal pomerne veľkú kritiku zo strany odbornej verejnosti. Je zjavné, že ústavodarca v tejto veci nepostupoval najvhodnejšie. Mohol skutočne zvoliť aj iné spôsoby a prostriedky na dočieľenie očisty súdnictva a často znejúca kritika je tu plne na mieste (z nášho pohľadu previerky skutočne zasahovali nad nevyhnutnú mieru do súkromia sudcov a potenciálne mohli ohroziť ich nezávislosť). Avšak problematickejšou bola samotná odozva slovenského ústavného súdu. Namiesto toho, aby vyslovil nesúlada príslušného vykonávacieho zákona s ústavou (a teda rešpektoval svoje vlastné právomoci), podujal sa „zrušiť“ rovno časť ústavy, hoci takúto derogačnú právomoc nemá a roky sám v procesne podobných prípadoch opakoval, že ju nemá. Viacerí teoretici uvedené kritizovali a poukázali na to, že ak by ústavný súd aplikoval na tento prípad princíp zdržanlivosti, dospel by k odlišnejšiemu záveru: namiesto ústavného zakotvenia bezpečnostných previerok sudcov a kandidátov na sudcov mal Ústavný súd SR „zrušiť“ zákon upravujúci podrobnosti ich udeľovania. V dôsledku takéhoto zdržanlivého postupu by sa príslušné ustanovenia ústavy stali obsolentne, v praxi by sa nevykonávali, a teda by ani neohrozovali sudcovskú nezávislosť.¹¹⁵

Asi nás neprekvapí, že súd tento neštandardný postup odôvodnil rozporom ústavnej úpravy ohľadom sudcovských previerok s materiálnym jadrom ústavy. Koncept materiálneho jadra ústavy je však pomerne vágnym, keďže ten sa má opierať o ešte vágnejší pojem, a to princípy demokratického a právneho štátu. Tie by mali podľa súdu zahŕňať všetky tieto nezmeniteľné princípy: „*princíp slobody, princíp rovnosti, princíp ľudskej dôstojnosti, princíp suverenity ľudu, resp. princíp demokracie, princíp legality, princíp zvrchovanosti ústavy a zákonov, princíp (demokratickej) legitimacy, princíp ochrany ľudských práv a základných slobôd, princíp právnej istoty zahrňajúci princíp nadobudnutých práv a legitímnych očakávaní a zákaz retro aktivity, princíp ochrany dôvery občanov v právny poriadok, princíp spravodlivosti, princíp zákazu svojvôle, princíp proporcionality, princíp del'by moci a princíp transparentnosti výkonu verejnej moci.*“¹¹⁶ Je ich skutočne veľa a ostáva pre nás otáznou, či pomocou týchto vágnych a komplexných pojmov nie je práveže možné ospravedlniť či spochybníť stovky

¹¹⁵ V tomto smere Kačer a Neumann k tomu dodávajú: „*Išlo by o starú dobrú poctivú možno trochu nudnú ale rovnako účinnú ochranu ústavnosti v medziach ústavy.*“ KÁČER, M. – NEUMANN, J.: *Materiálne jadro v slovenskom ústavnom práve. Doktrinálny dissent proti zrušeniu sudcovských previerok.* Praha: Leges, 2019, s. 41.

¹¹⁶ Nález Ústavného súdu SR, spis. zn. PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30. 01. 2019, bod 95.

pravidiel, inštitútov, cieľov či štátnych politík. Darmo budeme vyhlásovať, že ústavné princípy sú nezmeniteľné, keď je zmeniteľný pomer, v ktorých sa tieto princípy aplikujú na konkrétne prípady. Nebude práve oveľa jednoduchšie vďaka takémuto otvorenému výpočtu rôznorodých princíпов nájsť (prípadne si vymyslieť) argument pre obhájenie (ale aj odmietnutie) akéhokolvek postoja či názoru? Nebude kľúčové nie to, čo je obsahom samotného materiálneho jadra, ale skôr to, kto má právomoc ho záväzne interpretovať? Práve aj na základe uvedeného máme kritickejší pohľad na samotné rozhodnutie slovenského ústavného súdu a sme toho názoru, že aj v tomto prípade súd mal konať viac zdržanlivo a v súlade s princípom minimalizácie zásahov do činnosti iných orgánov verejnej moci.¹¹⁷

Záver

Je zjavné, že problematika materiálneho a formálneho právneho štátu je v súčasnosti poznačená viacerými mýtmi a nedorozumeniami, pričom my sme sa predovšetkým venovali tým, ktoré prezentujú koncept formálneho právneho štátu pomerne negatívne a nelichotivo, keďže v súčasnosti je materiálny právny štát značne populárnym konceptom a jedným z hlavných argumentačných nástrojov vyšších súdnych autorít. Pritom však dochádza k určitým skresleniam pri chápaní formálneho právneho štátu (resp. formálnoprávneho myslenia), a to predovšetkým v dôsledku zlomového nálezu českého ústavného súdu (Pl. ÚS 19/93). Ten ovplyvnil výrazným spôsobom ďalšie chápanie celého konceptu formálneho právneho štátu, pričom ho vykreslil nepriamo a negatívne. Uvedeným sformuloval ustanovujúci príbeh, ktorým odôvodnil širší rozsah svojej preskúmvavej právomoci. Už nešlo „len“ o preskúmvavanie ústavnosti v rovine inštitúcií a procesov práva, ústavnosť mala zahŕňať aj základné obsahové požiadavky ústavy, ktoré sú spojené s demokratickou spoločnosťou a ochranou ľudských práv.¹¹⁸ Koncept formálneho právneho štátu získal označenia typu „hodnotovo neutrálny“, „pozitivistický“ či lipnúci na princípe „zákon je zákon“.¹¹⁹

¹¹⁷ Vo veľkej miere sme pri tejto časti čerpali z výbornej knihy od Mareka Káčera a Jakuba Neumanna venujúcej sa práve tejto problematike. Síce s nie všetkými aspektmi kritiky súhlasíme, ale so zásadnými bodmi áno, predovšetkým tými, čo odzneli v prvých dvoch kapitolách. Viac pozri v KÁČER, M. – NEUMANN, J.: *Materiálne jadro v slovenskom ústavnom práve. Doktrinálny dissent proti zrušeniu sudcovských previerok*. Praha: Leges, 2019, s. 9-76.

¹¹⁸ Porovnaj s KÁČER, M.: Pluralita legalít: medzi formálnym a materiálnym právnym štátom. In: BÁRÁNY, E. a kol. (ed.): *Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...* Bratislava: Slovak Academic Press, 2019, s. 76.

¹¹⁹ Porovnaj s kapitolou č. 1 tohto článku.

Súd takto činil aj na základe inšpirácie, ktorú nepochybne našiel v diele G. Radbruchu.

Avšak aj na základe našej analýzy je zreteľné, že dané chápanie konceptu formálneho právneho štátu naráža na určité úskalia, keďže:

- Radbruchove chápanie nacistického práva nebolo presné a opieralo sa o značne nedostatky. V Tretej ríši totiž neplatilo známe tvrdenie „*zákon je zákon*“, ako aj neprevažovalo formalistické chápanie práva, keďže daným postojom by sa znemožňoval vplyv politiky či nacistickej ideológie do samotnej právnej praxe. Zároveň nacistické právo bolo predovšetkým nerozmotateľné kľbko pojmovej miešanej práva, spravodlivosti a mravnosti majúce len jeden základný sociologický účel – odstránenie záväznosti formálneho právneho poriadku a nastoliť namiesto toho úplnú svojvôľu nových vládcov, ktorí sa môžu proti právnomu poriadku kedykoľvek odvolať na „všemocný“ Volksgeist (či iné koncepty typu Volksseele, Rassenseele a pod.) a na svoje mystické vnútro, v ktorom je možné spoznať to pravé a jediné vrodené (autentické) právo. Zároveň mnohé zo spáchaných nacistických zločinov prebiehali na základe „predpisov“, ktoré by v žiadnom formálnoprávnom štáte nikdy nemohli nadobudnúť ani platnosť.¹²⁰ Súčasne aj historické udalosti jednoznačne potvrdzujú záver, že v Tretej ríši nedochádzalo k slepému dodržiavaniu práva (a k dôslednému uplatňovaniu zásady „zákon je zákon“), ako aj mnohí poprední nacistickí právnici nepreferovali uvedený spôsob zmýšľania, naopak uprednostňovali decisionistické poňatie práva (C. Schmitt).¹²¹
- neplatí, že formálny právny štát je hodnotovo neutrálny. Ako už predznamenal Kant a nemeckí liberálni právnici 19. storočia poslaním formálneho princípu legality nie je zdobiť úvodné časti ústavy, ale účinne obmedzovať štátnu moc, teda garantovať ľudskú slobodu. Zároveň kladenie dôrazu na formálne kvality dobrého zákona ako jeho zrozumiteľnosť, všeobecná dostupnosť, neprotirečivosť, neretroaktívnosť a pod., slúži práve ukotveniu konceptu ľudskej dôstojnosti v našej spoločnosti. Ak štát neposkytne občanovi férovú šancu sa vopred uistiť, za aké konanie bude sankcionovaný, potom sa s takýmto človekom zaobchádza ako s objektom a nie subjektom schopným regulovať svoje správanie.

¹²⁰ Argumentácia v podaní Lona Fullera, viac pozri v podkapitole 2.1. tohto článku.

¹²¹ Pozri viac záver podkapitoly č. 2.1. tohto článku.

- nestotožňujeme koncept formálneho právneho štátu s právnym pozitivizmom v Radbruchovom ponímaní. Súčasná právno pozitivistická scéna už dávno nevychádza z myšlienky, že definičným kritériom právneho pozitivizmu je len téza oddelenosti práva a morálky (a rôzne neporozumenia tejto tézy), resp. v horšom prípade stotožňovanie právneho pozitivizmu so zákonným pozitivizmom. Dodnes sa často stretávame s tvrdením, že pozitivisti požadujú slepú poslušnosť všetkým zákonom, a to bez ohľadu na ich nemorálnosť, avšak tento výrok nemá žiadnu podporu medzi aktuálnymi právnymi pozitivistami a výrazným spôsobom zavádza celú diskusiu. Je už skutočne potrebné odmietnuť myšlienku, ktorá je často vkladaná do úst pozitivistov, a to že právo pozitivizmus je smer, v ktorom sa tvrdí, že právo rovná sa zákony, prípadne, že sa prezentuje ako sudcovský formalizmus v zmysle redukcie súdneho rozhodovania na priamočiaru aplikáciu právnych pravidiel, bez ohľadu na účel pravidla a ich praktické dôsledky.

V predkladanom článku sme pomerne veľkú časť venovali analýze nacistického práva, avšak chceme týmto zdôrazniť, že sme v žiadnom prípade nechceli porovnávať súčasný právny systém s tým nacistickým, resp. netvrdíme, že sa k nemu približujeme. Skôr sme chceli poukázať na tri skutočnosti:

- krajný extrém, kam môže dospieť materiálny koncept právneho štátu, keďže nacistické právo bolo založené na materiálnoprávnom myslení, nie na tom formálnoprávnom, ako nám tvrdil Radbruch;
- prezentovať príklad ako používanie vágnych pojmov (typu Volksgeist, Volksseele, Rassenseele, Volksempfinden a pod.) môže slúžiť ako istý „filozoficko-politický“ trik, ktorý má zastrieť pravý účel, t. j. úplné podriadenie právneho poriadku svojvôli vládnucej vrstve;
- to, čo sa stalo v Tretej ríši nebol dôsledok formálnoprávneho myslenia, resp. konceptu formálneho právneho štátu. Naopak, boli to práve pozitivisti, resp. ich spôsob nazerania na právo, ktorý prekážal nacistickým pohlavárom a bolo potrebné ho nahraďiť niečím novým, čo by odpovedalo potrebám novonastoleného režimu.

V tomto smere chceme poukázať, že samotné materiálnoprávne myslenie, vďaka svojmu častému používaniu pomerne vágnych pojmov, je oveľa náchyľnejšie na zneužitie, než to formálnoprávne myslenie. Samozrejme, materiálnoprávne myslenie má svoje miesto v našom právnom priestore, avšak malo by byť používané len vtedy, ak ho súdy

a iné orgány aplikácie práva budú uplatňovať maximálne zdržanlivo, čo nie vždy je ten príklad, ako sme si demonštrovali na relatívne nedávnom náleze slovenského ústavného súdu, ktorý riešil otázku povinnosti sudcov a kandidátov na sudcov prejsť bezpečnostnými previerkami (PL. ÚS 21/2014). Totiž v ňom môžeme pozorovať, ako Ústavný súd SR „zrušil“ časť ústavy z dôvodu jej rozporu s inou časťou ústavy, pričom je sporné, či k vydávaniu takýchto rozhodnutí bol niekým oficiálne splnomocnený. V mene ochrany materiálneho právneho štátu sa ústavný súd postavil nad ústavu a rozhodol podľa istého nadzákonného, resp. nadústavného práva (používajúc terminológiu Radbrucha). Sme však toho názoru, že uvedená argumentácia a i spôsob prevedenia súdu nebol vhodný, hlavne ak mal k dispozícii aj iné riešenia, ktoré by boli oveľa viac v súlade s princípom minimalizácie zásahov do činnosti iných orgánov verejnej moci.

Na záver si dovoľíme uviesť jednu poslednú myšlienku. Dnes má často výraz „formalista“ negatívne konotácie, ba dokonca znie ako nadávka, ktorá má označovať človeka, ktorý sa zaoberá len povrchovými otázkami a odmieta riešiť podstatu problému (ísť do jeho hĺbky). V praxi sa skutočne stretávame aj s prípadmi, keď si právnici uľahčujú svoju právnu pozíciu a nechajú sa viesť len povrchnou analýzou a interpretáciou právneho predpisu. Uvedené je však nedostatočná práca danej osoby, hľadajúca ľahšie riešenie vo svojej situácii (pričom uvedené zrejme zodpovedá aj ľudskej čрте si veci zľahčovať). Predmetné hľadanie jednoduchšej cesty si však nezamieňajme s formálnoprávnym myslením, ktoré sme si vyššie rozanalyzovali a ktoré je významné a príznačné pre myslenie právnika.

Zoznam použitej literatúry

1. ARENDTOVÁ, H.: *Pôvod totalitarizmu*. Bratislava: Premedia, 2018, 614 s. ISBN 978-80-8159-618-6.
2. BATKA, L.: Ľudská dôstojnosť ako cieľ právnej etiky. In: SZAKÁCS, A., HLINKA, T. (eds.): Bratislavské právnické fórum 2020. Právnické profesie v paradigmách. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie organizovanej Univerzitou Komenského v Bratislave, Právnickou fakultou v dňoch 6. – 7. februára 2020. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2020, s. 6-15. ISBN 978-80-7160-569-0. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/BPF/2020/ZBORNI_K_TEORKA_2020_-_final_ocislovane.pdf. [cit. 2021-05-02].
3. BENDERSKY, J. W.: *Carl Schmitt, Theorist for the Reich*. Princeton: Princeton University Press, 1983, ISBN: 9781400853250.

4. BECHERT, R.: *Grundzüge der N.s. Rechtslehre*. Lipsko: Kohlhammer, 1941.
5. BRTKO, R.: *Filozofickoprávne východiská prirodzeného práva v klasickom a justiniánskom období rímskeho práva*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, 172 s. ISBN 978-80-7160-344-3.
6. CURRAN, V. G.: Formalism and Anti-Formalism: Judicial Methodology. In: JOERGES, Ch. – GHALEIGH, N. S. (eds.): *Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2003, s. 205-228. ISBN 9781847311672.
7. COLOTKA, P. – KÁČER, M. – BERDISOVÁ, L.: *Právna filozofia dvadsiateho storočia*. Praha: Leges, 2016, 303 s., ISBN 978-80-7502-134-2.
8. DÉMUTH, A. – ŠTEVČEK, M.: Na obranu vágnosti. In: *Filozofia*, 2021, roč. 76, č. 4, s. 237-251.
9. DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, 1792 s. ISBN 9788089603749.
10. DUMBACH, A. – NEWBORN, J.: *Sophie Scholl and the White Roses*. Oxford: Oneworld Publications, 2007, 257 s. ISBN 978-1-85168-536-3.
11. DYZENHAUS, D.: Legality and Legitimacy. Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Weimar. Oxford: Oxford University Press, 1997, 304 s. ISBN 9780198298465.
12. DWORKIN, R.: Hard Cases. In: *Harvard Law Review*, Vol. 88, No. 6, 1975, s. 1057-1109.
13. FÁBRY, B. – KASINEC, R. – TURČAN, M.: *Teória práva*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2019, 356 s. ISBN 978-80-5710-127-7.
14. FULLER, L. L.: *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, 229 s., ISBN 80-86005-65-8.
15. FULLER, L.L.: Positivism and Fidelity to Law: A Reply to Professor Hart. In *Harvard Law Review*, Vol. 71, No. 4, 1958, s. 630-672.
16. FOLJANTY, L.: *Recht Oder Gesetz: Juristische Identität und Autorität in den Naturrechtsdebatten der Nachkriegszeit*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, 412 s. ISBN 978-3-16-152003-7.
17. GAHÉR, F. – MRVA, M. – ŠTEVČEK, M. – TURČAN, M.: Otvorená textúra pojmov a pravidiel – voda na mlyn pre subjektivismus v aplikovanej sémantike? In: *Filozofia*, 2020, roč. 75, č. 4, s. 309-323.
18. HANUŠ, L.: Gustav Radbruch – O napětí mezi účely práva a hledání míry věcí. In RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 17-60. ISBN 978-80-7357-919-7.
19. HETT, C. B.: *Ako umiera demokracia: Hitlerov nástup k moci a úpadok Wiemarskej republiky*. Bratislava: N Press, 2021, 350 s. ISBN 978-80-99925-74-9.

20. HILDEBRANDT, H.: *Rechtsfindung im neuen deutschen Staate*. Berlín: De Gruyter, 1935.
21. HOLLÄNDER, P.: *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, 421 s. ISBN 978-80-7380-366-7.
22. HOLLÄNDER, P.: Gustav Radbruch – Mezi kontinuitou a diskontinuitou, racionalitou a transcencií. In RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 7-16. ISBN 978-80-7357-919-7.
23. HUME, D.: *A Treatise of Human Nature*. Oxford: L. A. Selby-Bigge, 1888, 709 s. ISBN 9780198241300.
24. CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A.: *Antológia k dejinám právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, 431 s. ISBN 978-80-7160-471-6.
25. KÁČER, M.: Pluralita legalít: medzi formálnym a materiálnym právnym štátom. In: BÁRÁNY, E. a kol. (ed.): *Zmeny v chápaní práva: pluralita systémov, prameňov, perspektív...* Bratislava: Slovak Academic Press, 2019, s. 75-82. ISBN 978-80-89607-79-2.
26. KÁČER, M. – NEUMANN, J.: *Materiálne jadro v slovenskom ústavnom práve. Doktrínálny disent proti zrušeniu sudcovských previerok*. Praha: Leges, 2019, 150 s. ISBN 978-80-7502-426-8.
27. KANT, I.: *Základy metafyziky mravov*. Kalligram, Bratislava 2004. 96 s. ISBN 80-7149-635-9.
28. KELSEN, H.: *Čistá právna náuka*. Bratislava : Kalligram, 2018, 190 s. ISBN 978-80-89916-21-4.
29. KERVÉGAN, J.-F.: Co s Carlem Schmittem? Praha: OIKOYMENH, 2015, 239 s. ISBN 978-80-7298-197-7.
30. KITCHEN, M.: *A History of Modern Germany, 1800-2000*. Oxford: Blackwell Publishing, 2006, 480 s. ISBN 9781405100410.
31. KNAPP, V.: *Problém nacistické právni filosofie*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, 236 s. ISBN 80-86473-21-X.
32. LEITER, B.: The Radicalism of Legal Positivism. In: *University of Chicago, Public Law Working Paper No. 303*, 2010. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1568333 (navštívené dňa 01.09.2021).
33. MANDL, V.: *Právni soustava nemecké říše*. Praha: Právnícké nakladatelství Linhart, 1939.
34. MARKOVÁ, V.: Teoretické východiská základných zásad trestného práva hmotného a princíp primeranosti v trestnom práve hmotnom. In STRÉMY, T. – TURAY, L. (eds.): *Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2020, s. 67-80. ISBN 978-80-7502-489-3.
35. METEŇKANYČ, M. O.: Aktuálnosť odkazu Lona L. Fullera a jeho vnútornej morálky práva na legislatívu a právnu prax v slovenskej republike. In *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Tomus XXXIX, 2/2020, s. 194-219.

36. METEŇKANYČ, O.M.: Historickoprávna škola a kontinentálny právny pozitivizmus. In: CHOVANCOVÁ, J. – GÁBRIŠ, T. – KLUKNAVSKÁ, A. – METEŇKANYČ, O.M.: *Dejiny právneho a politického myslenia*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2020, s. 100-115. ISBN 978-80-7160-540-9.
37. METEŇKANYČ, M. O.: O hraniciach nepriateľstva a kritike pacifizmu u Carla Schmitta. In: *Ostium*, roč. 17, 2021, č. 2, dostupné na internete: https://ostium.sk/language/sk/o-hraniciach-nepriatelstva-a-kritike-pacifizmu-u-carla-schmitta/#_ftn52
38. MIHÁLIK, S.: Aplikáčny a interpretačný rámec základných zásad trestného práva hmotného s dôrazom na zásadu ne bis in idem. In STRÉMY, T. – TURAY, L. (eds.): *Zásady trestného práva hmotného – teoretické aspekty. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2020, s. 81-94. ISBN 978-80-7160-540-9.
39. OSINA, P.: *Nová teorie přirozeného práva*. Praha: Leges, 2019, 220 s. ISBN 9788075024060.
40. PATTARO, E.: The Law and the Right – A Reappraisal of the Reality that Ought to Be. In: *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence (Vol. 1)*. Dordrecht : Springer, 2005. ISBN 978-1-4020-6470-8.
41. PROCHÁZKA, R. – KÁČER, M.: *Teória práva*. Bratislava: C. H. Beck, 2019, 290 s., ISBN 978-80-89603-73-2.
42. RADBRUCH, G.: Zákonné neprávno a nadzákonné právo. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 120-137. ISBN 978-80-7357-919-7.
43. RAZ, J.: The Argument from Justice, or How Not to Reply to Legal Positivism. In: PAVLAKOS, G.: *Law, Rights and Discourse. The Legal Philosophy of Robert Alexy*. Oxford, Portland: Hart Publishing, 2007. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=999873 (navštívené dňa 01.09.2021).
44. ROSENBERG, A.: *The Myth of the 20th Century. An Evaluation of the Spiritual-Intellectual Confrontations of Our Age*. Torrance, Calif: Noontide Press, 1982, 454 s. ISBN 9780911038477.
45. SCHLEUNES, K. A. (ed.): *Legislating the Holocaust: The Bernhard Loesener Memoirs and Supporting Documents*. Colorado, Oxford: Westview Press, 2001, 187 s. ISBN 9780813337753.
46. SCHMITT, C.: *Gesetz und Urteil, Eine Untersuchung zum Problem der Rechtspraxis*. Berlin: Otto Liebmann, 1912, 129 s.
47. SCHMITT, C.: *Legality and Legitimacy*. Durham, London: Duke University Press, 2004, 167 s. ISBN 978-0-8223-3174-2.
48. SCHMITT, C.: *Pojem politična*. Brno: CDK a Praha: OIKOYMENH, 2007, 124 s. ISBN 978-80-7298-127-4.
49. SCHMITT, C.: *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*. Berlin: Duncker & Humblot, 2006, 55 s. ISBN 3-428-07733-4.

50. SCHWAB, G. D.: Introduction. In: SCHMITT, C.: *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Cambridge, MA and London: MIT Press, 1985, s. xi-xxvi. ISBN 9780262192446.
51. SOBEK, T.: *Nemorální právo*. Praha: Ústav státu a práva, 2010, 423 s. ISBN 978-80-904024-7-8.
52. SOBEK, T.: *Právní myšlení. Kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva, 2011, 620 s. ISBN 978-80-7380-311-7.
53. SOBEK, T.: *Právní rozum a morální cit*. Praha: Ústav státu a práva, 2016, 339 s. ISBN 978-80-87439-23-4.
54. SOBEK, T.: Radbruchův mýtus a Benthamova formule. In: *Právnick*, 2011, roč. 150, č. 2, s. 128-165.
55. SUNSTEIN, R. C.: Must formalism be defended empirically?. In: *The University of Chicago Law Review*, Vol. 66, No. 3, 1999, s. 1-42.
56. ŠEJVL, M.: *Idea právního státu v dějinách filozofie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, 261 s. ISBN 978-80-7380-519-7.
57. ŠTEFANČÍK, R.: *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, 2012, 315 s. ISBN: 978-80-969043-4-1.
58. TAUCHEN, J.: *Vývoj trestního soudnictví v Německu v letech 1933-1945*. Ostrava: KEY Publishing, 2010, 182 s. ISBN 978-80-904522-2-0.
59. WEINBERGER, O., KUBEŠ, V. (eds.): *Brněnská škola právní teorie (normativní teorie)*. Praha : Karolinum, 2003, 440 s. ISBN 80-246-0480-9.
60. WEINKAUFF, H.: *Die deutsche Justiz und der Nationalsozialismus. Ein Überblick*. Stuttgart: Deutsche Ver.-Anst., 1968.

Zákony a jiné pramene

1. Nález Ústavného soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 19/93 zo dňa 21. 12. 1993
2. Nález Ústavného soudu ČR, sp. zn.: Pl. ÚS 77/06 zo dňa 15. 02. 2007.
3. Nález Ústavného soudu SR, spis. zn.: I. ÚS 17/99 zo dňa 22. 09. 1999
4. Nález Ústavného soudu SR, spis. zn.: PL. ÚS 29/05 zo dňa 03. 09. 2008
5. Nález Ústavného soudu SR, spis. zn.: PL. ÚS 17/08 zo dňa 20. 05. 2009
6. Nález Ústavného soudu SR, spis. zn.: PL. ÚS 24/2014 zo dňa 28. 10. 2014
7. Nález Ústavného soudu SR, spis. zn.: PL. ÚS 7/2017 zo dňa 31. 05. 2017
8. Nález Ústavného soudu SR, spis. zn.: PL. ÚS 21/2014 zo dňa 30. 01. 2019
9. Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky
10. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky
11. Zákon č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti němu.